

Türk İstiklâl Harbi'nde Alman Silahları ve Askerî Mühimmâtı

German Weapons and Ammunition in the Turkish War of Independence

*Sadiye Tutsak**

Özet

I. Dünya Savaşı sonunda İtilaf Devletleriyle yapılan Mondros Mütarekesi hükümleri gereğince Osmanlı Devleti, müttefiki olduğu Almanya ve Avusturya ile irtibatını kesmek zorunda kaldı. Aynı zamanda Osmanlı Devleti, yine mütareke hükmü gereğince kendi ülkesinde savaş süresince önemli vazifelerde bulunmuş olan bu devletlerin asker ve sivil halkını da sınır dışına çıkarmak mecburiyetinde idi. Mütarekenin Anadolu'da doğurduğu kasvetli hava ve ardından İtilaf Devletlerinin Anadolu'da başlattığı işgaller karşısında Türk halkı, Mustafa Kemal Paşa liderliğinde silahlı direnişi başlattı. Türk halkının, istiklâl mücadelesinde kullandığı bu silahların önemli miktarı Alman silahları idi. Bahsedilen silahlarının bir kısmı I. Dünya Savaşı'ndan Anadolu'da kalanlar -kalmaları için büyük mücadele verilen- diğer kısmı ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra özellikle Almanya'dan satın alınanlardı. Bu çalışmada; İstiklâl Harbi yıllarında kullanılan Alman silahlarının ve diğer askerî mühimmâtın hangi cephelere sevk edildiği, ayrıca Almanya'dan peyderpey silah ve diğer harp malzemelerinin ne kadar alındığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Mondros Mütarekesi'nden sonra Osmanlı Devleti'nin dirayetsizliği karşısında Türk halkının kendi topraklarını korumak amacıyla tekrar İtilaf Devletleriyle silahlı mücadeleye girmek zorunda kalması, aslında I. Dünya Savaşı'nın sonucuna Anadolu halkının hiç de razı olmadığını göstermektedir. İtilaf bloku içinde bulunan İngiltere, Fransa, Yunanistan ve İtalya bu yıllarda Anadolu'da işgalci devletler konumunda olduğuna göre, Türk halkının onlara karşı kullanılacağı Alman silahları ve askerî mühimmâtı ayrı bir önem taşımaktadır. Ayrıca Milli Mücadele döneminde Ankara Hükümeti ile Almanya arasında temasların olması, adı koyulmamış gizli bir ittifakın da devam ettiğine işaret etmektedir.

Anabtar Kelimeler: Alman, silah, mühimmât, İstiklâl Harbi, cephane.

* Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi,
e-mail: sadiyetutsak@botmail.com

Abstract

At the end of the First World War, due to the conditions of the Armistice of Mudros, which was signed with the Entente Powers, the Ottoman State had to cut all ties with its Allies -Germany and Austria- and had to deport all the soldiers and civilians of these states, who held important positions during the war. In the face of negative mood generated by the Armistice and the occupations of Entente Powers in Anatolia, the Turkish people started the armed resistance under the leadership of Mustafa Kemal Pasha. Majority of the weapons that the Turkish people used during the War of Independence were German weapons. A part of these weapons were remains of weapons used in Anatolia during the First World War (and a great deal of effort was given for these weapons to stay in Anatolia); another part of them were bought particularly from Germany after the opening of the Turkish Grand National Assembly. In this study, we will try to establish which fronts these German weapons and other ammunition were sent during the years of the Turkish War of Independence and the quantity of weapons and other ammunition received from Germany. We will also address financial aspects of these German munitions, which were bought by the Turkish side.

The fact that the Turkish people, when faced with the incapability of the Ottoman State after the Armistice of Mudros, began to organize an armed resistance against the Entente Powers in order to protect their country, clearly indicates that the Turkish people did not comply with the outcome of the First World War. Within this period, the Entente Powers - Britain, France, Greece, Italy - were in the position of occupying states, thus the German weapons and ammunition, which were to be used against them by the Turkish people, signify a particular importance. Furthermore the existence of various contacts between Ankara government and Germany during the period of the Turkish War of Independence, indicates that an unnamed secret alliance continued.

Keywords: German, weapon, ammunition, Turkish War of Independence, munition.

Giriş

Avrupa'da 19. Yüzyılda yayılmaya başlayan milliyetçilik akımından derinden etkilenen Almanya, 1871 yılında birliğini tamamlayarak Fransa, İngiltere, Rusya gibi sömürgeci devletler karşısında giderek güçlendi ve bu devletlerle sömürgecilik yarışına girişti. Eski sömürgeci devletler karşısında Avrupa'da yeni bir güç olarak ortaya çıkan Almanya, gittikçe zayıflayan ve dış siyasette yaşadığı acı tecrübelerden dolayı Osmanlı Devleti için müttefik olabilecek yegane devlet konumunda idi. Osmanlı devlet bürokrasisi ve kamuoyunda ortaya çıkan Alman hayranlığı neticesinde Kral II. Wilhelm döneminde Osmanlı-Alman ilişkileri gelişti ve zamanla bu ilişkiler her alanda

(OTAM, 36/Güz 2014)

arttı. Osmanlı ülkesine 1833 tarihinden itibaren gelmeye başlayan ve devlet hizmetine giren Alman subaylar ile Islah Heyetlerinin bu dönemde sayıları oldukça çoğaldı, nüfuzları fazlalaştı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti'nin kendi ordusunu yeniden yapılandırmak için Almanya'dan Islah Heyeti talep etmesi, bu devletin ülkede nüfuzunun iyice artmasını sağladı. Dünya siyaseti sloganı ile hareket eden II. Wilhelm, Osmanlı Devleti üzerinde gittikçe artan etkisini, şark meselesinin çözümünün Almanya lehine evrilmesi yönünde geliştirdi. Bu yaklaşım Almanya'nın silah endüstrisini geliştirme düşüncesini keskinleştirdi. Osmanlı ordusunu ıslah etmek için gönderilecek Alman heyetinin, kendi ülkelerinde imal edilen silahları bölgeye sokmak konusunda yardımcı olacağı düşüncesi, Almanya'yı bu konuda harekete geçirdi¹. Bu sayede Osmanlı ordusu, zamanla Alman silah fabrikatörlerinin en iyi müşterisi konumuna geldi². Almanya'nın silah endüstrisine yönelik bu keskin siyasetini gerçekleştireceği dönemde, Osmanlı ordusunda 1840'lardan beri kullanılan Amerikan silahlarının II. Abdülhamit döneminde diğer silahlara oranı % 90'ını buluyordu. Almanya'nın en büyük top üreticisi olan Essen'deki Krupp şirketinin, daha 1873 yılında boğazların güçlendirilmesi için Osmanlı Devleti'ne 1.000.000 Osmanlı lirası tutarında 500 top satması ve ayrıca gemi top siparişi alması dikkate değerdir. Amerika'nın 1877 yılında Osmanlı Devleti'ne silah ihracı 1.000.000 Osmanlı lirası tutarında iken 1883 yılında 138.500 Osmanlı lirasına düşmesi, bu sahada silah ticaretinde kan kaybettiğini göstermektedir. Almanya'da silah endüstrisinin gelişmesi ve Almanya tarafından Osmanlı ülkesinin pazar olarak seçilmesi ve bunun karşılık bulması, Almanya ve Amerika'daki silah endüstrileri arasında kıyasıya rekabetin Almanya lehine geliştiğini ortaya koymaktadır³.

Berlin Büyük Elçiliğine 1885 tarihinde tayin edilen Ahmet Tevfik Paşa, Türk-Alman dostluğunun gelişmesinde önemli katkı sağladı. Almanya'daki bu yeni vazifesi sayesinde Paşa, Anadolu Demiryolu hattı inşaatının başlanmasında, Von der Goltz Paşa'nın başkanlığında Islah Heyetinin Osmanlı ülkesine gelmesinde ve ordunun modern silahlarla donanmasında etkili oldu⁴. Özellikle 1880'li yıllardan itibaren Krupp şirketi, Alman subayların yardımıyla Osmanlı Devleti'ne peyderpey pek çok miktarda ağır ve hafif top sattı⁵. Mesela 1885 yılı Haziran ve Aralık aylarında Goltz Paşa'nın etkin girişimiyle Osmanlı Devleti ile

¹ Bülent Durgun, "Alman Islah Heyetleri ve Bischoff'un Balkan Harbinde Osmanlı Ordusu'nun Ulaştırması Hakkında Değerlendirmeleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/2 (Kış 2012) s. 102-105.

² İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nijfuzı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 108.

³ Mehmet Beşirli, "II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2004), s. 123; İhsan Satış, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Amerika Silah Ticareti", *History Studies, Relationships of the USA and The Great Middle East Special Issue /2011*, s. 306-307.

⁴ İsmail Hakkı Okday, *Yanya'dan Ankara'ya*, Sebil Yayınevi, İstanbul 1994, s. 252.

⁵ Marian Kent, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 137.

Krupp şirketi arasında yapılan antlaşmalar sayesinde çok fazla miktarda silah satışı gerçekleşti⁶. Bunlar arasında, Goltz Paşa'nın isteği üzerine Osmanlı ordusunun Krupp şirketinden 1885 yılında 500 kadar yine top satın aldığı bilinmektedir. Ertesi yıl ise Osmanlı ordusunun 426 sahra topu, 60 havan topu ve drednot alımı gerçekleşti⁷. Peyderpey satışlar o kadar fazla olmuştur ki, şirketin İstanbul'daki satış temsilciliklerini yürüten Huber kardeşler, sadece aldıkları komisyonlardan servet edindiler. Osmanlı Devleti'nin Krupp şirketinden başka silah alımında bulunduğu Heinrich Herhardt'ın Düsseldorf Rheinische Metalwaren-und Meschinenfabrik, Berlin Ludwig Loewe ve Schwaben'deki Oberndorf Mauser firmaları idi. Loewe ve Mauser firmaları Osmanlı Devleti'ne çok miktarda piyade ve süvari tüfeği satarken, diğer Alman silah fabrikaları mermi, şarjör ve çeşitli şekilde mühimmât tedarik etti⁸. Başta Krupp şirketi olmak üzere diğer Alman şirketleri, Osmanlı Devleti'nin top ve cephane ihtiyacını 19. yüzyılın sonlarına doğru sıkıntıya mahal vermeden karşıladılar. Fakat Krupp şirketinin 20. yüzyılın başlarında Türkiye pazarındaki top satış üstünlüğü sarsıntıya uğradı. Alman silah endüstrisinin Osmanlı ülkesinde Fransız ve İngiliz silah firmaları ile kıyasıya rekabeti 20. yüzyılın başlarında da devam etti⁹.

Osmanlı Devleti, 1902 yılında çok miktarda tüfek ve top gibi ateşli silahlar temin etmiş, fakat bu silahların tamamına yakını depolarda saklanmıştı. II. Meşrutiyet döneminde 1909 ve 1910 yıllarında depolarda bulunan bu silah ve mühimmât Osmanlı ordusuna dağıtıldı. Ardı ardına çıkan savaşlar sebebiyle Osmanlı Devleti, ihtiyaç duyduğu ateşli silahlar ve mühimmâtı Avrupa'dan satın almaya başladı. Alınan yeni ateşli silahlarla donatılan 2. ve 3. Ordularda bazı değişiklikler yapıldı. Osmanlı ordusunda, 1910 yılı Eylül ayında iki yıl sürecek yeni bir teşkilatlanma çalışması başlatıldı¹⁰. Osmanlı donanması, 1910 yılında eski model olan "*Barboros Hayreddin*" ve "*Turgut Reis*" isimlerini taşıyan iki Alman savaş gemisi ile Elbing'deki Schichau firmasından küçük destroyeller satın aldı ve bunlara toplar yerleştirildi¹¹. Ordudaki teşkilatlanma daha tamamlanmadan çıkan Trablusgarp ve özellikle Balkan Savaşlarına Osmanlı Devleti, büyük noksanlıklarla girmek mecburiyetinde kaldı. Bu ortamda Alman basınının, Balkan Savaşı'na giren Osmanlı ordusuna büyük övgüler düzmesi dikkat çekicidir. Zira yüzeysel olarak Prusya ordusuna benzetilen Osmanlı ordusu, Balkan Savaşı'nda ağır bir yenilgi aldı. Bu yenilgi, Osmanlı basınında ve

⁶ Beşirli, "II. Abdülhamit Döneminde...", s. 123-124.

⁷ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 119.

⁸ Kent, *a.g.e.*, s. 137.

⁹ Mehmet Beşirli, "I. Dünya Savaşı Öncesinde Türk Ordusunun Top Mühimmatı Alımında Pazar Mücadelesi: Alman Friedrich Krupp Firması ve Rakipleri", *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15 (2004), s. 171-181.

¹⁰ Durgun, *a.g.m.*, s. 107-108.

¹¹ TİTE Arşivi K249G9B9001; 244G2B2001; K249G11B11-2001; K22B22-12001; K249G14B14-4001; K252G21B21001; K249G9B9-1001; Beşirli, "I. Dünya Savaşı...", s. 190; Kent *a.g.e.*, s. 137.

(OTAM, 36/Güz 2014)

yabancı kamuoyunda hem Alman malzeme ve teçhizatının hem de Goltz-Ahmet İzzet-Mahmut Şevket Paşaların planının sorgulanmasına sebep Balkan yenilgisiyle Osmanlı ordusunda ortaya çıkan ciddi kusurlar, ülkesindeki Alman uzman ve subayların sayısının daha da artmasına sebep oldu¹³. Said Halim Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Almanya ile yapılan anlaşma çerçevesinde General Liman von Sanders Paşa komutasındaki Heyeti, 14 Aralık 1913 tarihinde İstanbul'a geldi. Almanya'dan gelen büyük çoğunluğu binbaşı ve yüzbaşı rütbesinde subayların sayısı 42 idi. Çok Alman askeri ve subaylarının Türkiye'de bulunması, Alman nüfuzunun ülkesinde ziyadesiyle artmasına yol açtı ve 1914 yılı ortalarında Alman sayısı 70'e, subayların sayısı ise 800'e yükseldi¹⁴. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonra Ağustos ayında başlatılan seferlik nedeniyle eğitimini bırakarak askere alınan Başkatipzâde Ragıp Bey, Mekteb-i Harbiye'de İhtiyat Zabiti Namzedi Talimgahı'nda iken askerler arasındaki Alman hayranlığını şöyle dile getiriyor:

“Öyle bir mektebe atılmışım ki, evvelki mesleğimle, ahlak ve terbiyemle hiçbir suretle kabil-i te'lif değildi. Evvelki hayatta tam bir İslam anane-i safiyesi, ikincisi ise kamilen aksi olarak lâ-dini[laiklik] ve Almanperestlik hakimdi. Milletin pek nezih evladı, bu kere de dinsiz, ahlaksız, zahirperest, Alman aşığı mektepli zabitanın tabt-ı terbiye ve zulm-i sitemlerine terk ve havale edildi”¹⁵.

1914 yılı Ağustos ayında kırk kişilik yeni bir asker grubun intikalinin ardından, I. Dünya Savaşı yıllarında yüzlerce Alman askeri Osmanlı'ya gelmeye devam etti. Almanlar, Çanakkale Muharebesi öncesinde ve sırasında az miktarda ilk askeri malzeme ile küçük askeri gruplarını Romanya üzerinden gönderdiler. İlk önemli silah ve askeri mühimmâtını Almanya, Tuna üzerinden 1915 yılı Ağustos ayına kadar sevk etti¹⁶. Çanakkale cephesinde savaşan Afyonlu Mülazım Mehmet Sinan Bey, cephenin açılmasından beş ay sonra kendilerine ulaşan bu silahların cepheye gelişini şöyle anlatıyor:

“...Almanya'da Romanya topraklarında bir yıldırım taarruzu yaparak Romanya'nın merkezî olan Bükreş'i zabt etmiş ve Balkan hattı açarak trenleri faaliyete geçirmiş ve bize katarlarla top ve makinelî tüfenk mermileriyle, kürek, kazma, çadır, ilaç gibi birçok hayati madde ve malzeme gönderebilmişti. Ve gün geçtikçe Avusturya'dan efrâdıyla birlikte onbeşlik

¹² Kent *a.g.e.*, s. 143.

¹³ Ortaylı, *a.g.e.*, s. s.125.

¹⁴ Liman von Sander, *Türkiye'de Beş Sene*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010, s. 26-27, 42-43; İsmet İnönü, *İnönü'nün Hatıraları, Genç Subaylık Yıllarım 1884-1918*, Cilt I, Burçak Yayınları, İstanbul 1969, s. 231-242. İsmet Paşa hatıralarında bu Alman heyetinin mevcudunu 50-60 olarak vermektedir.

¹⁵ Başkatipzâde Ragıp, *Tarih-i Hayatım, Tabsil-Harp-Esaret-Kurtuluş Anıları*, Yayına Hazırlayan: M. Bülent Varlık, Kebikeç Yayınları, Ankara 1996, s. 49.

¹⁶ Kent, *a.g.e.*, s. 143-145.

*obüsler, 24'lük motorlu toplar da gelmeye başlamış olduğundan artık Türk ordusu silablanmış, işin şekli değişmeye başlamıştı*¹⁷.

I. Dünya Savaşı'nda çekilen sıkıntılardan en önemlilerinden birisi de cephane cephane yetersizliği idi. Almanya'dan gönderilecek büyük miktardaki cephanelerin cephanelerin İstanbul'a getirilmesi, buradan da cephelere sevkiyatının gerçekleşmesi çok güç şartlarda oluyordu¹⁸. Emekli Alman komutan Von der Goltz Paşa, kendi isteği dâhilinde 1916 yılı başlarında Bağdat'ta İngilizlerle savaşan VI. Ordu Komutanlığı'na tayin edildi. Alman Paşa'nın ilk işi, ağır çaplı çaplı bataryaları ve 15 santimetrelik obüsleri getirterek, bu toplarla Kutulamara'yı Kutulamara'yı dövdürmek oldu. Sahra bataryaları yerine artık bu ağır çaplı topların kullanılmasının düşman kuvvetleri üzerinde etkisi fazla olduğu, piyade birliklerinin zayıflığının azalmasından anlaşıldı¹⁹. Von der Goltz Paşa Irak cephesinden ülkesine döndükten kısa süre sonra 19 Nisan 1916 tarihinde vefat etti. Onun yerine tayin edilen Halil Paşa'nın komutanlığı döneminde, 1917 yılı Nisan ayında talep edilen bir Alman uçağının, 12 İngiliz uçağını düşürmesi, cephedeki savaşın seyrini değiştirmese de düşmana verilen zayıflık açısından küçümsenmeyecek bir başarı idi²⁰. Savaşın İttifak blokunun aleyhine dönmesi üzerine, Alman İmparatoru II. Wilhelm, müttefik olduğu Osmanlı Devleti'ne verdiği önemi ve İslam dünyasına duyduğu saygısını vurgulamak için 15 Ekim 1917 tarihinde İstanbul'a geldi²¹.

Almanya'nın savaş boyunca Osmanlı ordusuna gönderdiği sadece silah ve teçhizatın tutarı 850 bin markı bulmuştu²². Dört yıl süren savaşta Alman ekonomisi felce uğramış, önceden sahip olduğu pazarlar İtilaf Devletlerinin eline geçmişti. Sanayi üretiminin savaş öncesine göre yarıya inmesi, Versay Anlaşması nedeniyle ülkedeki kömür yataklarının 1/4'ünü savaş tazminatı olarak Fransa, Belçika ve İtalya'ya vermek zorunda olması, işsizliğin artması vb. meseleler Almanya'yı sarsıntıya uğrattı²³. Savaşın sonunda perişan olan Almanya'nın artık Osmanlı Devleti'ne fayda sağlayamayacağını Doktor Nazım Bey çok çarpıcı olarak şöyle açıklıyor:

¹⁷ Mülâzım Mehmet Sinan, *Harp Hatıraları Çanakkale-İrak-Kafkas Cephesi*, Vadi Yayınları, Ankara 2006, s. 42.

¹⁸ İnönü, *a.g.e.*, Cilt I, s. 141.

¹⁹ Okday, *a.g.e.*, s. 275, 277-278; Sander, *a.g.e.*, s. 138, 163-164.

²⁰ İlhan Selçuk, *Yüzbaşı Selahattinin Romanı*, Cilt 1, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1975, s. 234-235.

²¹ Ö. Ömer Karacağil, "Alman İmparatoru İstanbul'da (1917)", *Gazi Akademik Bakış*, 6/12 (Yaz 2013), s. 117.

²² Sezen Kılıç, *Türk Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e Kadar)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s. 54.

²³ Chris Harman, *Kayıbedilmiş Devrim, Almanya (1918-1923)*, Çeviren: Cengiz Algan, Pencere Yayınları, İstanbul 2011, s. 186-187.

(OTAM, 36/Güz 2014)

“Mareşal Alenbi'nin yaklaştığı Halep, İstanbul'a uzaksa da Franchet d'Esperey orduları Türk Trakyasına yaklaşmak üzere idi.

Vagonları üstünde «Enverland» yazılı Balkanşuğ trenleri artık Berlin istasyonundan kalkmıyordu”²⁴.

İttihat ve Terakki Fırkası'nın fedaisi olan Yakup Cemil, idam sephasına giderken söylediği son sözlerinde Doktor Nazım'ı teyit eder şekilde Almanya'dan artık medet umulamayacağını şu cümlelerle dile getiriyor: “– Talibimizi, şansımızı Almanlara bağladık... Aldanmışız... çöktü, ha çökecek!.. Bu sonuç, bugün olmasa yarın, yarın olmazsa öbür gün gelip çatacak... Artık bu millete ve Alman silâhına bel bağlayamayız... doğru gidiyoruz... İmparatorluğu, Türk milletini kurtarmak şart. Bunun tek var ayrı barış yapmak!.. İşte ben bunun gerçekleşmesi için çalıştım. Bir felâketten kurtarmaya çalışmak suç ise, her şeye razıyım, ölüm bana vız gelir!..”²⁵.

Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Almanya ve Bulgaristan, müttefik olduğu Osmanlı Devleti'nin Anadolu toprağında yaşayan halkın verdiği mücadeleyi yakından takip ediyordu. II. İnönü Muharebesinin Türk ordusu tarafından kazanılması, Alman ve Bulgar basınında ilgiyle karşılandı. İki ülkenin gazeteleri, Türk azim ve iradesinin kendi milletleri için örnek teşkil ettiğini yazmışlardı²⁶. Türkiye'ye özel bir vazife ile gelmiş olan Tevfik Abud Bey, 20 Haziran 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı bir mektupta, Almanya'ya yaptığı bir ziyaretten edindiği izlenimler neticesinde kendilerine Almanların yardımda bulunamayacaklarını şu cümlelerle aktaracaktır:

“Dostlarımız olan General Falkheim ve General von der Golt'u da gördüm. Bütün bu kimselerle konuştuktan sonra şu kanaate vardım ki, Almanya Türkiye'ye en ufak bir yardımda bulunabilecek durumda değildir. Hatta Almanya'nın en ufak bir biçimde Türkiye ile ilgilenemeyeceğini şaşılacak bir açık yüreklilikle bana bildiren birçok mektup aldım. Bu böyle olmakla birlikte Almanlar girişimizden memnundurlar, ama Almanya'nın çıkarı için. Almanlar Savaş öncesindeki gibi aynı kabalıktadırlar...”²⁷.

²⁴ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Bateş Yayınları, Ankara 1984, s. 123.

²⁵ Ahmet Esat Tomruk/İngiliz Kemal, *Türk Casusu İngiliz Kemal Ortadoğ'u'da*, Geçit Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, s. 102-103.

²⁶ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt IV, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991, s. 86.

²⁷ N. Bilâl Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar 1920-1923*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 67-68.

A. I. Dünya Savaşı Sonunda Yalnızlaştırılan Osmanlı Devleti'nin Müttefik Vatandaşların Sınır Dışı Edilme Meselesi

Almanya'nın başına çektiği ittifak blokunda I. Dünya Savaşı'na giren Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde İtilaf Devletleriyle imzaladığı Mondros Mütarekesi ile savaştan çekildi. Osmanlı Devleti lehine tek bir ibarenin bile bulunmadığı bu mütareke, Çanakkale ve İstanbul'un işgal edilmesi, edilmesi, Toros Tünellerinin terk edilmesi, İtilaf Devletlerinin Marmara ve Karadeniz'e geçmesi, Osmanlı ordusunun terhis ve donanmasının teslim edilmesi gibi oldukça ağır maddeleri ihtiva ediyordu. Bu maddelerin yanısıra İtilaf Devletleri, mütarekenin 7. maddesine istinaden güvenliklerini tehlikede gördükleri takdirde o bölgeyi işgal etme hakkını elinde saklı tutarken, Osmanlı Devleti ise Irak, Suriye, Filistin, Hicaz, Yemen ve Trablusgarp'taki kendi kıtalarının ve Kafkasya'ya geçmiş olan kuvvetlerinin 1914 yılı sınırına geri çekilmesini kabul etmişti²⁸. Mütareke hükümlerine göre; Osmanlı Devleti'nin müttefik olduğu Almanya-Avusturya-Macaristan gibi devletlerle bağlantısı kesilecek, bu devletlerin ordusuna mensup askerler sınır dışına çıkarılacaktı²⁹. Adalarda bulunan Alman otobüs ve otomobillerinin caddeleri işgal ettiği gerekçesiyle Adalar Belediyesi'nin onikibin lira tazminat istediğine dair Alman basınında bir haberin çıkması, mütarekeden sonra Almanların Osmanlı ülkesinde, özellikle de İstanbul'da kalamayacaklarının ilk sinyallerinden birisiydi³⁰. Mütareke sonrasında bazı özel sebeplerden dolayı İstanbul'daki kimi Alman şahısların yurt dışına sevkinin gerçekleşmesi mümkün olmadı. Bundan dolayı mütareke komisyonu, bu kişilerin Adalar'a gönderilmesi kararını aldı³¹. Bu çerçevede Adalar'a nakledilenler arasında, mütarekeden sonra Yıldırım Ordular Grup Kumandanlığı'nı Adana'da Mustafa Kemal Paşa'ya devreden Liman von Sanders Paşa ve erkânı da vardı³². Mütarekenin imzalandığı gün Adana'da bulunan İzzettin (Çalışlar) Bey, Alman komutanların nasıl gittiklerini, günlüğüne yazdığı cümlelerle açıklığa kavuşturmuştur. Bu günde, Liman Paşa 1 Kasım 1918 tarihinde Adana'dan şöyle uğurlandı:

²⁸ Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 23; Samih Nafiz Tansu, *İki Devrin Perde Arkası*, Ararat Yayınları, İstanbul 1969, s. 203-204.

²⁹ Kent, *a.g.e.*, s. 150; Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991, s. 37.

³⁰ *Alemdar*, 18 Kanun-ı Evvel 1334/18 Aralık 1918.

³¹ *Alemdar*, 15 kanun-ı Evvel 1334/15 Aralık 1918; *Alemdar*, 29 Kanun-ı Evvel 1334/29 Aralık 1918.

³² *Abali*, 22 Kanun-ı Evvel 1334/22 Aralık 1918; Falih Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Anlattıkları*, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s. 64-65. Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı, Bağdat'ın geri alınması için 1917 yılında kuruldu ve komutanlığına Alman Paşa, Liman von Sanders getirildi. Bkz. Sander, *a.g.e.*, s. 211.

(OTAM, 36/Güz 2014)

“Liman Paşa'nın ve bilcümle Alman kıtaat ve teşkilatının Dersaadet'e hareketleri emri geldi. Kumandayı Mustafa Kemal Paşa derubte ediyor. hareket etmiş. Almanlar, bütün eşya, malzeme ve hayvanatı bize bırakıyor. için enkaz orduları teşkil olunuyor”³³.

Liman von Sanders Paşa 4 Kasım 1918 günü İstanbul'a geldiğinde, Alman görevlilerinin büyük bir kısmı olan Akdeniz Tümen Komutanlığı, Bahriye Komutanlığı, Alman Askeri Heyet Reisi ve efradı, Karadeniz'den Odesa'ya naklediliyordu. Bu Almanlar, Ukrayna üzerinden ülkelerine gideceklerdi. Daha sonraki zamanlarda İstanbul'da toplanan Almanlar da aynı güzergâhtan hareket ederek ülkelere ulaşacaklardı. İslah Heyeti başkanı, görevini Liman von Sanders Paşa'ya bıraktığı için bu heyetinin binası, Almanların geri dönüşü sırasında nakliye karargâhı haline getirildi. Mütareke sonrasındaki ilk haftalarda Alman subay ve birliklerinin çekilişi demiryolu ulaşımında yaşanan sıkıntılar yüzünden çok yavaş gerçekleşti. Alman subay ve erlerinin büyük bir kısmı İstanbul'un Anadolu yakasında, bir kısmı Beyoğlu'na yerleştirildi. İtilaf kuvvetlerinin hemen mütareke sonrasında İstanbul önlerine gelmeleri üzerine, Avrupa yakasındaki Almanların Anadolu yakasına geçmeleri konusunda mütareke komisyonu tebligatta bulundu. Bir süre sonra Romanya ve Ukrayna'daki iç çatışmalar nedeniyle Almanların bu ülkelerden geçerek memleketlerine ulaşması güvenlik açısından pek mümkün görünmüyordu. Üzerinde Rusya kışına uygun kıyafet bulunmayan bu insanların Rusya'dan kendi vatanlarına ulaşmaları ise hava şartlarından dolayı çok zordu. Kötü hava koşullarına rağmen nakledilecek Almanların mevcudu 10.000 olarak belirlenmişti. Bu olumsuz şartlar nedeniyle ülkelere gidemeyen Almanların Büyükkada ve diğer adalara sevk edilmesi konusunda emir, 19 Aralık 1918 tarihinde verildi³⁴.

Osmanlı Devleti, İngiltere'ye Almanya ve Avusturya-Macaristan kuvvetlerinin ülkesinden çekilmeleri için yeterli zamanı kabul ettirmişti. Ayrıca Osmanlı ülkesindeki Alman büroları ve konsoloslukları peyderpey kapatıldı. Uzak cephelerden gelen Alman ve Avusturya-Macaristan birliklerinin tahliyesini denetlemek için Liman von Sander Paşa, İstanbul'da 1919 yılı Ocak ayı sonlarına kadar bekledi³⁵. Ülkelerine geri dönecek olan Almanların Osmanlı ülkesinden ayrılırken yanlarına sadece el çantalarını almaları istendi, diğer eşyalarının ise daha sonra gönderileceği bildirildi³⁶. Mütareke sonrasında İstanbul'daki Alman tebasında bulunan şahısların, burada kalmak için yaptıkları müracaatın reddedilmesi üzerine Alman aileleri gitmek üzere hazırlandılar³⁷. Polis Müdüriyet-i Umumiyesi, Alman ve Avusturya tebasından olanların

³³ İsmet Görgülü-İzzettin Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s. 306-307.

³⁴ Sander, *a.g.e.*, s. 379-382.

³⁵ Sanders, *a.g.e.*, s.382; Kent, *a.g.e.*, s. 150.

³⁶ *İstiklâl*, 7 Kanun-ı Sani 1335/7 Ocak 1919.

³⁷ *Alemdar*, 29 Kanun-ı Sani 1335/29 Ocak 1919; *İstiklâl*, 16 Kanun-ı Sani 1335/16 Ocak 1919.

İstanbul'dan sulh vapurlarıyla ayrılmaları için son başvuru tarihini 30 Ocak 1919 olarak ilan etti³⁸. İstanbul'dan gidecek olan Almanlar, çoğu Alman mürettebatlı olan Etha Rickmers, Lili Rickmers, Patmos, Kertyra ve Akdeniz vapurlarıyla taşınacaklardı³⁹. Heybeliada'dan kalkacak vapurlarla tahliye edilerek Trieste'ye nakl edileceklerdi⁴⁰. Liman von Sanders, 29 Ocak 1919 tarihinde 120 subay ve 1800 erle birlikte Almanya'ya gitmek için Etha Rickmers vapuruyla İstanbul'dan ayrıldı. Bu gemilerin iki gün arayla hareket etmesi kararlaştırıldı. İslah Heyetinin kalan görevlileri Akdeniz vapuruyla İstanbul'dan ayrılacaktı⁴¹. O zamana kadar zaten pek çok diplomat personeli Osmanlı ülkesinden ayrılmıştı⁴². İtilaf kuvvetlerinin ısrarına rağmen bazı Alman aileleri İstanbul Adalarından ayrılma konusunda yavaş davranıyordu. Bunu fırsat bilen Büyük Ada Rum halkı, bu aileleri Rum Patrikhanesine şikâyetle bulundular⁴³. Sonrasında İngilizler, Osmanlı ülkesinde kalan Alman ve Avusturyalıları tevkife başladılar. İzmir'de bira fabrikası müdürü ile hizmetliler arasından birisi Alman olduğu gerekçesiyle İngiliz komiserliği tarafından tevkif edilenler arasında idi⁴⁴. Polis Müdüriyet-i Umumiyesi, kurulan komisyonlar tarafından Osmanlı ülkesinde kalmasına izin verilen 150 Alman ve Avusturyalı dışında bulunanların Şubat ayı sonlarında Tiri müjgan vapuruyla gönderileceğini beyan etti⁴⁵. Yapılan plana göre; 18 Mart 1919 tarihinde teslim alınan 300 Alman, bu vapurla İzmir'e götürülecek, buradan da 227 Alman ve Avusturyalıyı alınarak İtalya'nın Trieste Limanı'na ulaştırılacaktı⁴⁶. Bir şekilde İstanbul'da kalmayı başaran Alman ve Avusturyalılar, 1919 yılında İstanbul Limanı'ndan Hamburg Limanı'na Gülcemal, Akdeniz, Reşad Paşa vapurlarıyla taşındılar⁴⁷. Uzun yıllar Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren Almanlarla savaştan sonra dostluk bağlarının eskisinden daha fazla kuvvetlendiğini hatıralarında dile getiren İsmet İnönü, bunun geçmişe dair analizini şöyle yapıyor:

“Denilebilir ki, Almanlar, Türk askerini, sulh zamanının çok uzun süren askeri temaslarından çok, Cihan Harbi esnasında tanışmışlardır. Birçok vesilelerle de Türk Alman komandanları arasında geçimsizlik olduğu görülmüştür. Ancak umumî olarak, Almanlar bizden iyi intibalarla ayrılmışlardır. Harb sonunda

³⁸ *Ahali*, 30 Kanun-ı Sani 1335/30 Ocak 1919.

³⁹ Sanders, *a.g.e.*, s. 382.

⁴⁰ *İstiklâl*, 29 Kanun-ı Sani 1335/29 Ocak 1919.

⁴¹ Sanders, *a.g.e.*, s. 382.

⁴² Kent, *a.g.e.*, s. 150.

⁴³ *İstiklâl*, 5 Şubat 1335/5 Şubat 1919.

⁴⁴ *Alemdar*, 14 Şubat 1335/ 14 Şubat 1919.

⁴⁵ *Alemdar*, 25 Şubat 1335/25 1919; *İstiklâl*, 18 Mart 1335/18 Mart 1919.

⁴⁶ *İstiklâl*, 18 Mart 1335/18 Mart 1919.

⁴⁷ *BCA*, 080-180-01-01/013-13-14; *İstiklâl*, 2 Mart 1335/2 Mart 1919; 25 Mayıs 1335/25 Mayıs 1919; 11 Mayıs 1335/11 Mayıs 1919; 22 Haziran 1335/22 Haziran 1919.

(OTAM, 36/Güz 2014)

*Türkler yalnız başlarına vatanlarını kurtarmak mücadelesine tutuştukları vakit, harb müttelikleri onları şüphesiz hayranlıkla takip ediyorlardı*⁴⁸.

Tevkilere rağmen İstanbul'da ya da Anadolu'da kalan Alman subaylar, İtilaf kuvvetlerine yakalanmamak için büyük çaba harcadılar. Bir istihbarat raporunda; 15/16 Aralık 1920 tarihinde Von der Goltz Paşa'nın yaveri olan Alman von der Stein Paşa'nın tebdil-i kıyafetle Adavapuru İskelesi'nde görüldüğü belirtiliyor. Von der Stein, başında fes, Ocak 1919 tarihinde tebdil-i kıyafetle Büyükada'dan Fransa'ya gitmeyi planlamakta idi⁴⁹. Von der Stein bir İtalyan vapuru ile İstanbul'dan Trabzon'a kaçtı. Burası İstanbul'a göre daha serbest idi⁵⁰. İngiliz ve Fransız zabitlerinden oluşan bir heyet, Aralık 1920 tarihinde Ortaköy'de Alman bir prensi abluka altına almışlar, fakat yakalayamamışlardı⁵¹. Bu bilgidен İtilaf kuvvetleri tarafından İstanbul'da kalan Almanları yakalamak için yoğun çaba harcandığı anlaşılmaktadır. Osmanlı topraklarındaki Almanlar, İtilaf kuvvetlerine yakalanmamak için sıkıntılı bir süreç yaşarken ünlü Alman komutan Von der Goltz Paşa ise bu sıralarda Bükreş'te bulunuyordu⁵².

Milli Mücadele'nin devam ettiği 1920 yılında İngilizler, yakaladığı bazı Alman zabitlerini kendi ajanları olarak kullanmaya başladılar. Bunu farkeden Ankara Hükümeti, herhangi bir sebepten dolayı ülke topraklarında kalmış bulunan Alman zabitlerine karşı temkinli yaklaşılması gereğini duydu⁵³. Rus Çarlığı yanlısı olan Wrangel ve Denikin'in emrindeki kuvvetlerin subaylarının da Türkiye'de ajan olarak bulunması, Ankara Hükümeti'ni İtilaf kuvvetlerinin istihbari faaliyetlerine karşı çok daha fazla dikkatli davranmaya sevk etti⁵⁴. Wrangel ordusunun bakayasından olan bahriye askerleri Karadeniz sahillerinde faaliyette bulunuyorlardı⁵⁵. İstanbul'a gelen General Wrangel kıtaatı içinde iki sınıf Alman askerleri mevcuttu. Bunların bir kısmı, önceden Rusya'ya giderek orada yerleşen Alman muhacir askerleri idi. Bu Alman askerler, İngilizlere çok yaklaşımlarına rağmen İngiliz casusu değildi. Wrangel kıtası içinde bulunan ikinci sınıf Alman askerler, doğrudan doğruya Alman olup, doğrudan Alman ihtiyat zabitleri idi. İngilizler adına casusluk yapan bu Alman zabitler, İngiliz teşkilatından aldıkları talimat dairesinde Türk askerlerinin içlerine sokularak bilgi almak için faaliyet gösteriyorlardı. Özellikle İstanbul'da bulunan Kuva-yı Miliyeci olan kişilerin izini bulmaya çalışıyorlardı. Casus Alman askerler, Rus general olmasına rağmen gerçekte İngiliz yanlısı olan Sakapoşof emrinde

⁴⁸ İnönü, *a.g.e.*, Cilt I, s. 141.

⁴⁹ TİTE Arşivi, K60G69B69001; K53G199B199-a001.

⁵⁰ TİTE Arşivi, K46G133B133-2001.

⁵¹ TİTE Arşivi, K60G69B69001; K53G199B199-a001.

⁵² TİTE Arşivi, K60G69B69001; K60G72B72-6001; K60G61B61001.

⁵³ TİTE Arşivi, K60G72B72-6001.

⁵⁴ Tansel, *a.g.e.*, Cilt IV, s. 74.

⁵⁵ BCA, 030.18.01.01.2.23.17.

çalışıyorlardı. Bu Rus general ve Alman askerler kasıtlı olarak Mustafa Kemal Paşa'nın yanında hizmet etmek istedikleri şayiasını yayıyorlardı⁵⁶. İstanbul'u işgal eden İngilizler, burada Bolşevikleri sindirmek için 1921 yılı Mayıs ayı sonlarında dört gün Beyoğlu ve Beykoz'da bir hayli Rus, Alman, Rum ve birkaç Müslüman'ı ele geçirdiler⁵⁷. Temmuz ayı başlarına kadar da İngilizler İstanbul'da Bolşevik tevkifatına devam ettiler. Tevkif edilenler arasında yine Ruslar, Rumlar ve dört Müslüman vardı⁵⁸. Büyük Taarruz hazırlıkları devam ederken İngilizler, Türk ordusu içerisinde Rus ve Alman zabıtların bulunduğunu ve Ankara'nın ağır toplarla tahkim edildiğini, istihbarat faaliyetleriyle öğrenmişlerdi. Türk istihbaratı da bu bilgiyi İngilizlerin bildiğini tespit etmişti⁵⁹.

Osmanlı ülkesindeki Alman ve Avusturyalılar ayrılırken, bu devletlerin topraklarında bulunan Osmanlı sefir, şehbender ve çeşitli vazifelerde bulunan sefaret memurlarının seri bir şekilde kendi ülkesine dönmeleri gerekiyordu⁶⁰.

I. Dünya Savaşı esnasında Alman fabrikalarında yetişmesi için birçok Türk talebesi Almanya'ya gönderilmişti⁶¹. Müttefik olduğu devletlerle bağıını koparmak için Mondros Mütarekesi hükümleri gereğince Osmanlı ülkesinde bulunan uzmanları, askerleri vs. dışarı çıkartılırken, Almanya'da sıkışıp kalmış olan Türk talebelerin Türkiye'ye geri getirilmesi için Maarif Nezareti harekete geçti⁶². Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin devreye girmesiyle, talebelerin bir kısmı Akdeniz vapuru ile 23 Nisan 1919 tarihinde ülkeye döndüler⁶³. Bazı Türk talebeler hasta olduğu için bu vapurla kendi ülkelerine gelemediler⁶⁴. I. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın iç çalkantıları, burada kalan Türk talebeleri pek etkilemedi⁶⁵. Almanya'da bulunan 150 civarındaki Türk talebenin memleketine dönmeleri için Osmanlı Devleti 1921 yılı Eylül ayında çağrıda bulundu⁶⁶. Ülkelerine dönmeleri için gönderilen harcırahın Almanya'daki Türk talebelere ulaşması üzerine 1921 yılı Ekim ayında dönüş başlayacaktı⁶⁷.

B. İtilaf Devletlerince Osmanlı Ordusundaki Silahların Denetimi Meselesi ve Bu Silahların Kaçırılması Düşüncesi

I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 20. Maddesinde yer alan "*Türk Ordusunun*

⁵⁶ *TİTE Arşivi*, K60G65B65-2001-2.

⁵⁷ *TİTE Arşivi*, K61G69B69001.

⁵⁸ *TİTE Arşivi*, K61G13B13001.

⁵⁹ *TİTE Arşivi*, K59G122B122001.

⁶⁰ *İstiklâl*, 19 Ağustos 1335/19 Ağustos 1919.

⁶¹ *İstiklâl Harbi Gazetesi*, 10 Temmuz 1919.

⁶² *İstiklâl*, 1 Kanun-ı Sani 1335/1 Ocak 1919.

⁶³ *İstiklâl Harbi Gazetesi*, 24 Mayıs 1919.

⁶⁴ *TKA*, 223-38.

⁶⁵ *İstiklâl*, 25 Mayıs 1335/25 Mayıs 1919.

⁶⁶ *Akşam*, 25 Teşrin-i Evvel 1337/25 Ekim 1921.

⁶⁷ *Akşam*, 18 Teşrin-i Sani 1337/18 Kasım 1921.

(OTAM, 36/Güz 2014)

terhis olunacak kısmına ait teçhizat, silâh, cephane ve nakliye vasıtaları hakkında müttefiklerce verilecek emirlere itaat edilmesi” kararı gereğince⁶⁸ Osmanlı ordusu terhis edildi ve silahları kontrol altına alındı. I. Dünya Savaşı’nda Sadrazam Sait Halim Paşa başta olmak üzere ordu kumandanı Halil, Vahip, Mahmut Kamil paşalar; Hüseyin Cahit, Ahmet Emin, Ebuziya Velid gibi üç yüz kadar kişi hapse atılarak, kurulan mahkemelerde yargılamalarına başlandı. Orduda sayıları hızla artan bu paşaların apoletlerinin sökülmesi için bir komisyon kuruldu. Bu baskılar devam ederken İtilaf Devletleri, Osmanlı ordusunun işine yarayacak ne kadar silah, top, cephane, araç ve gereç varsa istedikleri yerlere depo ettirdi⁶⁹. Bunun yapılmasındaki en önemli sebeplerden birisi, müttefiki oldukları Yunanlıların işgallere başlamasından önce Türklerin onlara karşı kullanacakları silah ve cephaneyi bırakmamaktı⁷⁰. İngiliz kontrol subaylarının 1919 yılı Mart ayında, İzmir Güney Cephesi ve 57. Tümen Komutanlığı vazifesini yürüten Albay Mehmet Şefik (Aker) Bey’den “*bütün depolardaki mevcut piyade silahlarının mekanizma kapaklarıyla, makineli tüfeklerin, 8 adet dağ Erhard(?) top kamasının ve nişangâhlarının*” İstanbul’a veya Çanakkale’ye İtilaf Devletleri gözetimine gönderilmesini istemesi bunu açıklamaktadır. İtilaf kuvvetlerinin bu isteğine rağmen, Aydın deposundan çıkarılan büyük miktardaki silahların birliklere ve kurumlara dağıtılması, milli direniş taraftarı askerlerin iradesini ortaya koyuyordu⁷¹. İtilaf Devletleri, Anadolu içlerinde tüfeklerin sürgü kollarını, topların kamalarını sahillere taşıtarak, buralardan da İstanbul ve Gelibolu yarımadasında muazzam büyüklükte bulunan silah depolarına götürtüler. Bu depolar, İtilaf kuvvetleri tarafından muhafaza ediliyordu. Ne var ki, bahsedilen depolar İtilaf Devletlerine ait olmasına rağmen, Yunan işgal sahası içeri olan bu depoları Yunan kuvvetleri muhafaza etme konusunda tamamen başarılı olmadılar. Ayrıca bu depolarda Türk subayların bulunması, silahların kaçırılmasında önemli kolaylık sağlayan bir unsurdur.

İtilaf Devletleri depolarından büyük özveriyle cephane kaçırılması, üke topraklarında düşmana karşı verilmeye çalışılan milli direnişin cephane ve askerî mühimmât ihtiyacı meselesini çözmede yetersizdi. Anadolu’da evvelki savaşlardan kalma birçok tüfek ve top olmasına rağmen sürgüsü ve kaması olmadığı için bunlar kullanılacak durumda değildi. Yunan kuvvetleri tarafından İzmir ve Manisa’da bulunan silah ve cephanenin el koyulması, Batı Anadolu’da ilerleyen düşman kuvvetlerine karşı Türk tarafında oluşturulmak istenilen halk direnişi açısından önemli bir sıkıntı yarattı. Türklerin itirazına rağmen İtilaf

⁶⁸ Bayur, *a.g.e.*, s. 23.

⁶⁹ Fahrettin Altay, *İstiklâl Harbimizde Süvari Kolordusu*, İnel Kitabevi, İstanbul 1949, s. 7; İlhan Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin’in Romani*, Cilt 2, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1976, s. 16.

⁷⁰ Rahmi Apak, *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 39.

⁷¹ M. Şefik Aker, *57 nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi (1918-1920)*, Yayına Hazırlayanlar; Ahmet Tetik, Ayşe Seven, Mahmut Yüksel Canbaz, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, s. XV, 35-36.

Devletleri, bu silah depolarını Yunanlılara teslim etti⁷². İzmir'in işgalinden sonra Manisa'da bulunan sekiz adet cebel obüs topu, dört makineli tüfek, çok miktarda piyade tüfeği ve cephe önceden Türkler tarafından kaçırılmadı. Kuva-yı Milliyecilerin, Yunan kuvvetlerinin elinde bulunan bu askeri mühimmâtı kurtarmadan Manisa'nın düşman işgaline maruz kalması, cephe gerisinde üzüntü yarattı⁷³.

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olan Fevzi (Çakmak) Paşa, General Milne'ye gönderdiği bir yazıda, Osmanlı ordusunun elinde bulunan silah mevcudunu 40.801 piyade tüfeği, 756 makineli tüfek, 632 top olarak tespit edildiğini bildirdi. Fakat silahların denetimi konusunda Milne'ye verilen bu sayılar İtilaf Devletlerini tatmin etmemiş olacak ki, İstanbul Hükümeti'yle yapılan uzun müzakereler neticesinde 29 Mayıs 1919 tarihinde Osmanlı ordusunun silah sayısı 50.878'e yükselmiş, makineli tüfek 240'a, top sayısı ise 256'a düşmüştür. Milne, İtilaf Devletlerine bu silahları ve bunun dışında Osmanlı ülkesinde kalan diğer silahları da teslim etmeleri talebinde bulundu. Yazışmalar yapılırken Osmanlı Devleti, İtilaf Devletlerine 533 top, sürgü kolları dâhil 186.000 tüfek, 23.027.713 adet piyade cephanesi teslim etti. Geriye kalan 945 top, 324.476 tüfek, 987 makineli tüfek, 165.927 sandık piyade cephanesi Türk ordusunun insiyatifinde muhafaza edildi. Bu silah ve cephanelerin çok önemli kısmı İstanbul'da depoda tutuluyordu. Anadolu'da dağınık halde bulunan silahlar, 3-4 tümeni teçhizatlandırarak miktarda idi. Mustafa Kemal Paşa, 1919 yılı Mayıs ayında Samsun'a çıktığında asker mevcudu 30-35 bin civarında idi. İşgalci İtilaf Devletlerine karşı bu kadar asker ve silahla mücadele etmek imkânsızdı. Bu mücadele için ihtiyaç duyulan insan ve silah mevcudunun hızla arttırılmasından başka çare yoktu. Anadolu'daki direniş için son derece elzem olan silah ve askerî mühimmat için yapılan planlar içerisinde, İtilaf Devletlerinin kontrolünde bulunan İstanbul'daki depolardan silah kaçırarak Anadolu'ya taşımak çok tehlikeliydi, ama bunun yapılması bir kadar da gerekliydi. Bunun için de İstanbul'da iyi ve etkili istihbarat faaliyetlerin yürütülmesi, ayrıca gizli teşkilatların vücut bulması lüzumu vardı⁷⁴.

Binbir güçlkle İstanbul'dan kaçırılacak olan sürgü kolları ve kamalar ile Anadolu'da mevcut olan tüfek ve toplar sayıca yetersiz olacağından dolayı mecburen yeni askerî mühimmât arayışı içerisine girildi. Balya maden fabrikalarında sürgü kolu ve top kaması yapmaya teşebbüs edildi, fakat bunda başarılı olunamadı. Muharebeler esnasında mevcut Alman tüfeklerinin cephanesi gittikçe azaldı. Fakat Osmanlı tüfeklerinin cephanesi elde fazla bulunduğu için Alman tüfekleri, Osmanlı fişegi atacak şekilde tadil edildi. Yapılan bu tadilat nedeniyle Alman tüfeklerinin ne yazık ki esnekliği kayboluyordu. Çünkü iki ayrı tüfeğin çapları birbirini tutmuyordu. Silah ve

⁷² Özalp, *a.g.e.*, s. 88-89.

⁷³ Apak, *a.g.e.*, s. 20.

⁷⁴ Metin Ayışığı, *Belgelerin Işığında Milli Mücadele Tarihimiz*, Sentez Yayınları, İstanbul 2012, s. 170-171.

(OTAM, 36/Güz 2014)

cephane temini için arayışlar devam etmekle birlikte, cephane ihtiyacı hat safhaya ulaşmıştı⁷⁵.

Batı Anadolu'da işgalci kuvvet konumunda olan Yunanlılar, İngiliz, Fransız silahları yanısıra, I. Dünya Savaşı sonlarında Almanların Makedonya'da bırakıp gittikleri silahları İstiklâl Harbi'nde Türklere karşı kullandılar⁷⁶.

C. Kaçırılan Silahlar Arasında Alman Silahları ve Askerî Mübimmâtı

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen sonra, Enver Paşa ile İstanbul'da buluşan Hüsamet'in Ertürk, yapılan konuşma esnasında Teşkilat-ı Mahsusa'nın başkanlığına atandığını öğrendi. Bu konuşma devam ederken Enver Paşa, Ertürk'e nasıl teşkilatlanılacağını ise şöyle anlatıyor:

*“Teşkilât-ı Mahsusayı resmen lağvedeceksiniz, fakat hakikatte bu teşkilât asla ortadan kalkmayacak. Ahmet İzzet Paşa ile konuştuk, tamamen mutabık kaldık. Sana lâzım gelen bütün yardımı yapacaklar, mestureden para da verecekler...”*⁷⁷.

Mütarekeden sonra İstanbul'da Milli Müsallah Kuvvetler Grubu ismi altında çalışan Hüsamet'in Ertürk ve arkadaşları, İstiklâl Harbi'nin lideri Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı olarak faaliyette bulundular. Hüsamet'in Bey, mütarekeden sonra İstanbul Hükümeti'nin İngiliz yanlısı siyaset izlemesine rağmen elindeki silah ve cephaneyi İtilaf Devletlerine teslim etmeyip, daha sonra ortaya çıkan bir müşkilat sebebiyle Anadolu'ya kaçırılmasını sağladı. İstanbul'da kurulan Milli Teşkilat'ın elemanı Ethem Pehlivan, Üsküdar'da kurduğu arabacılar teşkilatı ile Anadolu'ya silah ve cephane sevk etti⁷⁸. İstanbul'da Rıhtım Şirketi Direktörü olan Bahor Efendi, İstanbul'dan kaçırılan silah ve cephanelerin rıhtım ambarına konulmasını sağladı. Türk dostu olan Bahor Efendi, rıhtımdan kolayca silah ve cephane sevkiyatının yapılmasına yardım etti⁷⁹. Çengelköy'de vapur iskelesinde bir yalıda oturan Bahaeddin Bey, Maçka silahhanesi müdürü vazifesini yürütüyordu. Bahaeddin Bey, kapısında İngiliz askerlerini nöbet beklerken, buradan “215 makineli tüfeği, 800 sabra telefonunu ve 55 bin adet, 98 model Alman tüfeğini kolunu” gizli olarak açtırdığı tünelden kaçırarak Anadolu yakasına geçirilmesini sağladı. Bu silah ve himmâtın

80.

⁷⁵ Kâzım Özalp, *Milî Mücadele*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 89.

⁷⁶ *Türk İstiklâl Harbi*, Cilt II, Batı Cephesi 3. Kısım, Genelkurmay Harp Tarihi Yayınları, Ankara 1966, s. 41.

⁷⁷ Tansu, *a.g.e.*, s. 180-182.

⁷⁸ Tansu, *a.g.e.*, s. 205-206, 227, 233, 241.

⁷⁹ *TİTE Arşivi*, K28G2B2-7001.

⁸⁰ Tansu, *a.g.e.*, s. 394.

Mondros Mütarekesi'nden sonra başlayan işgaller karşısında Anadolu, 1919 yılında kurulan cemiyetler, düzenlenen kongreler ve mitinglerle daha ziyade Dünya kamuoyuna haklı sesini duyurmaya çalıştı. Fakat 1920 yılı başlarında İstanbul'daki gelişmeler ve İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde İngiliz kuvvetleri tarafından işgal edilmesi, işgalci devletlere karşı cephe üstünlüğü olmadan istiklâlin sağlanamayacağını açıkça ortaya koyuyordu. Ardından 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve cephe teşkilatlarının kurulması, öncesine göre, her ne şekilde olursa olsun silah ve askeri mühimmât ihtiyacının giderilmesini gerektiriyordu. Diğer cephelerde silah ve mühimmât ihtiyacı hâsıl olmakla birlikte, Garp cephesinde hızla ilerleyen Yunan kuvvetlerine karşı yapılacak muharebelerde silah ve askeri mühimmât çok daha mühimdi. Bunun için İstanbul'daki depolarda külliyatlı miktarda bulunan silah ve cephanelerin, kaçınılarak deniz ya da kara⁸¹ yoluyla Anadolu'ya geçirilmesi elzemdi. İstanbul'dan her türlü bilgiyi tedarik etmek için M.M. Teşkilatı kuruldu⁸². İstanbul'da gizli olarak kurulan Müdafaa-i Milliye teşkilatının İstanbul Heyet-i Merkeziyesi, bütün haberleşmeyi Erkan-ı Harbiye-i Umumiye ile M.M. Grubu aracılığıyla yapıyordu⁸³. Bu grubun görevlerinden birisi İstanbul'dan Anadolu'ya silah ve cephane sevk etmektir⁸⁴. İstanbul'daki gizli teşkilata bağlı olarak Karakol Cemiyeti, Sebat-ı Milli, Yıldırım, Vefa, Güneş, Ay, Hamza, Karakol (sonra Zabitan 1921 yılı Ekim ayında Yavuz grubu adını aldı), Muğlalı Mustafa, İmalât-ı Harbiye, Muavenet-i Bahriye, Trakya, Milli Müdafaa, Zeyyad, Namık gibi gruplar gizlice baskınlar yaparak İstanbul'daki depolardan silah ve cephane kaçırmışlardı. Mesela, Eminönü rıhtımı üzerinde ardiyesi bulunan Himmetzade Hüseyin, Sirkeci'de nakliyecilik yapan Trabzonlu Şükrü Reisoğlu Reşad, Galata'da ardiyecilik yapan Siirtli Emin Beylerin yardımlarıyla silah ve cephaneler gemilere yüklendi⁸⁵.

İzmir'in işgalinden sonra Batı Anadolu'da ilerleyen Yunan kuvvetleri karşısında Kütahya'da milli kuvvetler, askeri techizat karşısında güçlendirmek için gayret gösteriyordu. 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa tarafından 23. Fırka Kumandanlığı'na Uşak'taki makineli tüfeklerden bir bölük ve parça takımları seri olarak Kütahya Milli Kumandanlığı'na gönderilirken, bu

⁸¹ 20. Kolordu Komutanlığı 23. Fırka Kumandanlığına gönderdiği yazıda, Kütahya-Uşak yolu temin edildiğinde Kütahya'dan Karahisar'a, Alaşehir'e, Aydın'a cephane yetiştirmenin mümkün olacağı bildirildi. Ayrıca bu sevkiyatlarda develerin temini konusu üzerinde duruldu. Bkz. *TİTE Arşivi*, K297G16B16001.

⁸² Tefik Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 391.

⁸³ *TİTE Arşivi*, K46G133B133-3001.

⁸⁴ İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s. 207.

⁸⁵ Ayışığı, *a.g.e.*, s. 172-173; Süleyman Kazmaz, *Milli Mücadele'de İpsiz Recep ve Rizeli Gönüllüler*, Türk Halk Kültürü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s. 107; Bıyıkhoğlu, *a.g.e.*, Cilt I, s. 390-391; Tansu, *a.g.e.*, s. 502-504, 507, 510.

(OTAM, 36/Güz 2014)

kumandanlığa bir tüfekçi ustası ile yeterli miktarda Alman cephanesi verilmesi rica ediliyordu⁸⁶. İsmet Paşa, Garp Cephesi Kumandanlığı'na tayin edilmesinden sonra “*Alman tüfeklerine mabsus cephane talebinde*” bulunması üzerine, İstanbul Harbiye Nezareti'nde görevli olan Miralay Ömer Lütfi Bey, Binbaşı Naim Cevad Bey, Mitralyöz binbaşı Cemal Bey'in cesurca askeri ambarlara verdikleri emirler sayesinde bu ihtiyaçlar Ankara'ya gönderildi. Bu Alman mermileri, Alman tüfeklerinin sürgü kolları, el bombaları Ankara'dan Garp cephesine ve diğer askeri birliklere sevk edildi⁸⁷.

İtilaf Devletleri, Bolşevik ihtilalini ortadan kaldırma ümidini kesmemişlerdi. Bu yüzden Akbaş depolarında bulunan silahları Rus Çarlığı taraftarı olan Wrangel'in askerlerine dağıtmak isteyen İtilaf Devletleri, biraz daha silah takviyesi yaptıktan sonra Rusya'ya göndermeyi planlıyorlardı. Bu nedenle Gelibolu önlerinde çok fazla nakliye gemisi geliyordu. Bu cephaneyi Anadolu'ya geçirme vazifesini üzerine alan Köprülülü Hamdi Bey, bu durumdan faydalanarak, 10 Kuva-yı Milliye askeri ile birlikte Balıkesir'den Biga'ya gitti. Daha sonra Ali Rıza Bey 40 adamıyla birlikte Hamdi Bey'e katıldı. Yapılan plan çerçevesinde sabaha karşı hava aydınlanmadan önce depolardaki silah ve cephane sahildeki taşıma araçlarına gizlice nakledildi. Bu nakliyatta Akbaş deposundan “*sekizbin tüfek, beşbin sandık cephane ve üçyüz mitralyöz*” kayıklara yerleştirildi⁸⁸.

22 Mart 1921 tarihli bir raporda, muhtelif zamanlarda İstanbul'dan Karamürsel'e 120 sandık Alman cephanesi, 391 sandık Türk tüfek cephanesi, 273 Alman tüfeği, 20 makineli tüfek, 6,5 milyon kapsülün taşındığı bilgisi verilmektedir⁸⁹.

İstanbul Kuleli Askeri İdadisi'ne bağlı olan Jandarma Zabıt Mektebi'nin silah deposuna 2 Mayıs 1921 tarihinde düzenlenen baskınla; 5 Alman mavzeri, 4 Alman kasaturası, 12 muaddel mavzer, 10 anahtarlı mavzer, 10 kasalı mavzer, 24 mavzer kasaturası, 97 muaddel martin, 82 martin kasaturası, 5 kasaturalı martin, 5 vincest, 5 şınayder, 5 küçük çaplı mavzer, 120 Alman cephanesi, 240 mavzer cephanesi, 102 tüfenk kayışı, 8 süngülük, 4 omuz kayışı, 1 kaput kaçırıldı⁹⁰.

Yunanlılar tarafından Çerkes Ethem'e yardım amaçlı gönderilen 14 sandık Alman cephanesi, 1921 yılı Ocak ayı ortasında Durhasan Karakolu'nda bulunan jandarmalar tarafından zaptedilerek, 8. Fırka Kumandanı Sabri Bey'e teslim edildi⁹¹.

⁸⁶ TİTE Arşivi, K206G46B46001.

⁸⁷ Tansu, *a.g.e.*, s. 506.

⁸⁸ Özalp, *a.g.e.*, s. 89-91.

⁸⁹ *Türk İstiklâl Harbi*, Cilt II, Batı Cephesi 3. Kısım, s. 277.

⁹⁰ Ayışığı, *a.g.e.*, s. 172, 179-181.

⁹¹ İbrahim Ethem Akıncı, *Demirci Akınları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 33.

İngiltere Hariciye Nezareti'nde çalışan Harold Armstrong, 1921 yılı Ocak ayında İstanbul'a askeri ateşe olarak geldiğinde, yapılan silah kaçakçılığına kendi müttefiklerinin yardımcı olduğu gerçeğini şöyle dile getiriyor:

“Bu görev bana havale olunduğundan, ben depoların fotoğraflarını almaya ve oradaki silahlarn kayıt ve tespitine başladım. Buradaki silahlarn geniş ölçekte kaçırıldığı çok açıktı.

Bunu engellemek pek zordu. İstanbul hükümetinin bütün daireleri Ankara'ya yardım için çalışıyordu. Müttefiklerin kontrolü bu çabaların ancak bir tarafını görüyordu. Müttefiklerin kontrolü bu çabaların ancak bir tarafını görüyordu. Fransızlar, bu silahlarn gemilere yükletilmesine yardım ediyorlardı. Bu depoları bekleyen askerler, hem çoğunlukla Türk'üler ve çok doğal olarak milliyetçilerdi. Lanetlenmiş Yunanlılarla dövüşmek için silahlarn kaçırılması yanlıydılar.

Haliç'teki büyük silah deposunda durum bambaşkaydı. Türkiye'de adet olduğu üzere, Türk meslektaşımı birlikte burasını kırmızı mumla mübürlemiş, fakat ertesi sefer burayı ziyaret ettiğim zaman mübriin kırıldığını görmüştüm. Nöbetçiler tutuklandı. Küçük subaylar hapse gönderildi. Büyük subay yargılanacaktı. Harbiye Nezareti'ndeki komisyon bu olayı aydınlatamamış ve hiçbir yardımda bulunmamıştı”⁹².

Gizli Karakol Cemiyeti'nde faaliyet gösteren Rizeliler, gündüzleri İstanbul'da meyhanelerde ve esnaf olarak çalışıp, 1921 yılında İnebolu'dan Sakarya'ya silah taşıyorlardı. İpsiz Recep emrindeki asker ve gönüllülerden oluşan çetesiyle İstanbul'dan Sakarya'ya silah kaçakçılığı yapıyorlardı. Mesela, Rizeli Hacı Bayram, “İngiliz cephaneliğini basar, silahları kayığa yükler, mavnalarla, yelkenlerle kaçıır, Sakarya'ya götürür”, burada Türk askerlerine teslim ederdi⁹³.

D. Satın Alman Alman Silah ve Askerî Mühimmâtı

I. Dünya Savaşı sonrasında İtalya'nın amacı Yakınoğuda Avusturya'nın yerini almaktı. Bu amaçla Avusturyalıların bankalarını ve gemilerini satın almışlardı⁹⁴. İtalya, Yakınoğudaki bu siyasetini gerçekleştirmek için Almanya ile ilişkilerini geliştirmeyi tercih etti. Almanya, I. Dünya Savaşı sonunda barış anlaşmasını imzalamadan, bunun hemen öncesinde İtalya ile arasında iktisadi ilişkilerin tekrar tesisi için çalışmalara başlamıştı⁹⁵. Alman-İtalyan ilişkilerin başlamasını fırsat bilen Ankara Hükümeti'nin, İtalya vasıtasıyla Almanya ile ticari ilişki kurması kolaylaştı. Türk İstiklâl Harbi'nin başarıya ulaşması için bu hükümet, orduda ihtiyaç duyulan Alman silah ve askeri mühimmâtın satın alımı konusuna hassasiyet gösterdi. Ankara Hükümeti, İtilaf Devletlerine karşı menfi tutumundan dolayı İtalya'dan silah satın alma ve İtalyan gemileriyle silah ve mühimmât nakliyatı gerçekleştirme düşüncesini harekete geçirdi⁹⁶. Türk

⁹² Harold Amstrong, *Türkiye Nasıl Doğdu*, Özgü Yayınları, İstanbul 2011, s. 91.

⁹³ Kazmaz, *a.g.e.*, s. 108-109, 138-139.

⁹⁴ Amstrong, *a.g.e.*, s. 38.

⁹⁵ *İstiklâl*, 3 Eylül 1335/3 Eylül 1919.

⁹⁶ Ayışığı, *a.g.e.*, s. 183.

(OTAM, 36/Güz 2014)

askerinin acil olarak ihtiyaç duyduğu askeri eşya ve malzeme satın alınması için Müdafaa-i Milliye Vekâleti tarafından 1920 senesi bütçesinden toplam üçyüzbin liranın Antalya’da bulunan Commercial Bank vasıtasıyla Roma’da Büyük Millet Meclisi temsilcisi olan Cami Bey’in adına ödenme emri verilmesine yönelik Ankara Hükümeti’nin bir kararname çıkarması bunun bir işaretidir⁹⁷. Ayrıca Hükümetin 20 Şubat 1921 tarihinde 1922 yılı bütçesinin birinci maddesinde yer alan 170.000 liranın ita edilmesi koşuluyla çıkardığı kararname, İtalya ile silah alımı konusunda irtibatı göstermektedir.

“İş bu avansı İtalya’daki bey’et nezdine me’mûren gönderilecek top ve mermi tahsisi esliba-i hafifîye fabrikası müdürü mümtaz Topçu Binbaşı Mehmed Nuri ve barut mütebassısı mümtaz Topçu Binbaşı Hasan Beylere tevdiyen Cami Bey veya tevkil ideceği zat emrine İtalya’ya irsâl olunacaktır”⁹⁸.

Silah alımında görevli kişilerin Antalya üzerinden İtalya’ya gidebilmeleri için de 1920 yılı bütçesinden harcirahların ödenmesi hususunda alınan karar, bu techizatın kısa sürede tedarik edileceğini ortaya koymaktadır⁹⁹.

Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa’nın Antalya ve Muğla havalisi kumandanı olan Bekir Sami Bey’e gönderdiği bir tahrirat, İtalyanların silah temini ve taşınması konusunda önemini şöyle ortaya koymaktadır:

“Yüzbaşı Ferid Bey’in Almanya’ya gitmesinde işi uzatmaktan başka bir netice ve menfaat beklemiyorum. Esâs mes’ele nakliyat olduğu ve bunda da İtalyan mahreclerinde istifâde zarûreti bulunduğu ve hâlbuki İtalyanlar muvâfakat itmedikçe ele geçecek malzemenin zâyî’ muhakkak olduğu cihetle Ferid Bey’in parasıyla birlikde avdet ümesi zımnında telgraf çektiürmenizi ricâ ıderim”¹⁰⁰.

Yakındoğuya yerleşmek için Fransızları Kilikya’dan atmak isteyen İtalyanların¹⁰¹ Türklere silah ve cephane tedariki hususunda somut eylemlerin tespiti, meseleyi daha da açıklığa kavuşturmaktadır. Bu konuda Teşkilat-ı Mahsusa ajanı olan Naili Bey’in görevlendirilmesi neticesinde, özellikle Lloyd Trestino ve Societa Italiana Servizi Marittimi gemicilik şirketlerinin gemileriyle Antalya, Kuşadası vasıtasıyla Söke’ye ve diğer limanlara silah ve mühimmât sevkiyatı gerçekleşti. Ayrıca bu şirketlerin gemileri, İstanbul’dan çeşitli gizli gruplar tarafından kaçırılan silah ve mühimmâtı Antalya Limanı ve İnebolu’ya taşıdılar¹⁰². Ayrıca Milli Müdafaa Grubuna bağlı olarak çalışan Kaymakam

⁹⁷ BCA, 030.18.01.01.2.30.9.

⁹⁸ BCA, 030.18.01.01.2.36.4.

⁹⁹ BCA, 030.18.01.01.2.36.4.

¹⁰⁰ TİTE Arşivi, K318G83B83001.

¹⁰¹ Armstrong, a.g.e., s. 38.

¹⁰² Ayışığı, a.g.e., s. 183.

Kemal Bey, İtalyan yetkililerle kurduğu bağlantı sayesinde 100.000 Osmanlı lirası karşılığında 100 milyon Alman fişegi satın aldı¹⁰³. İtalya kendi iç çekişmeleri nedeniyle işgal ettiği Anadolu topraklarından çekilirken buralardaki silah ve teçhizatını Türklere sattılar. Bu silahları Türkler İtilaf Devletlerine karşı kullandı¹⁰⁴. Armstrong hatıratında “*Anadolu'nun geniş ve büyük bir karargâhı*” olduğunu ifade ederek, savaşan Türk ve Yunan kuvvetlerine silah göndermelerini eleştirel bir bakış açısıyla şöyle yazıyor.

*“İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika'dan durmadan mühimmat, silah, elbise ve levâzım ulaşıyordu. Askerlerin birbirlerini öldürmeleri için gereken her şey iki tarafa gidiyordu. Müttefikler uyruğu olan tüccarlar bazen hükümetlerden de yardım görerek savaş malzemesi buluyor ve savaşan taraflarla kârlı bir şekilde ticaret yapıyorlardı”*¹⁰⁵.

I. İstiklâl Harbi yıllarında İtalya, Yunanlıları sevmediğini her fırsatta ortaya koyarken, 20 Ekim 1921 tarihinde İmzalanan Ankara İtilafnamesi'nden sonra Fransa ise İngiltereye rağmen Türklere uçak ve malzeme yardımı yapmaktan geri kalmıyordu¹⁰⁶.

İtalyanlardan başka Türk İstiklâl Harbi'ni destekleyen Bolşevikler, maddi destekde bulunarak Alman harp malzemesi alımına olanak sağladılar. Bolşevik idareyle 16 Mart 1921 tarihinde yapılan Moskova Anlaşması'ndan sonra Rusya'nın yaptığı beş milyon rublelik yardımın bir milyon rublesi ile Almanya'dan uçak ve malzeme satın alınacaktı. Bu para, Yusuf Kemal Bey tarafından Sefir Ali Fuat Paşa ve Ateşemiliter Saffet Bey'e teslim edildi¹⁰⁷. Ayrıca 1920 yılında Rusya'dan, Batum'dan Tuapse'den ve Novrosiski'den silah, top, mühimmat ve çeşitli cinste askeri eşya ve uçak parçaları gönderildi. Trabzon Nakliyat Kumandanlığı'nın 1921 yılı Mayıs-Aralık aylarındaki kayıtlarına göre 32.500 tüfek, 34.344 sandık tüfek mermisi, 32 top, 28.347 sandık top mermisi, 437 ağır makineli tüfek, 288 sandık makineli tüfek mermisi ve 33 uçak, Rus limanlarından Samsun ve İnebolu limanlarına taşındı. Bu harp malzemeleri Sakarya Muharebesi ve Büyük Taarruzda kullanıldı¹⁰⁸.

Yunan kuvvetlerine karşı yapılacak Büyük Taarruz hazırlıkları sırasında Alman silahlarının tedarik edilmesi elzemdi. Bu minvalde, 9 Ocak 1922 tarihli ve 65 numaralı silah alımı emirnamesi şöyledir:

¹⁰³ Ayışığı, *a.g.e.*, s. 185.

¹⁰⁴ Armstrong, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁰⁵ Armstrong, *a.g.e.*, s. 132.

¹⁰⁶ Armstrong, *a.g.e.*, s. 134.

¹⁰⁷ Yusuf Kemal Tengirşek, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 222-223.

¹⁰⁸ Emrullah Nutku, “Bir Deniz Subayının İstiklâl Savaşı Hatıraları I, İstiklâl Savaşında Denizciler”, *Yakın Tarihimiz*, 1(1 Mart 1962), s. 27.

(OTAM, 36/Güz 2014)

“Grubunuzdan bulunduğu bildirilen bin fişekle ma'a kasatura yirmibin tüfenk-i Alman olmak şartıyla beherini yirmi liraya alıyoruz. Muayene Avrupa'daki bey'et tarafından yapılacaktır. Bankaya yatıracağımız para hazırdır. Mukabil teminât virdiği takdirde hemen mukâvele akdiyle iş'arı mevcûddur”¹⁰⁹.

Yukarıda emirnameye belirtilen cephanenin alımı için Harbiye Müdafaa-i Milliye Vekili namına Müsteşar Ali Hikmet Bey, 1.000 fişek, 1 kasatura ve tanesini yirmi liradan 2.000 adet tüfeğin alınması iznini 8 Mart 1922 tarihli verdiği bir tahriratta; gerekli parasının hazırlandığını ve mukavele akdinin yapıldığını bildirmektedir¹¹⁰. Alman fabrikalarından cephane satın alınması yönünde çalışmalar, 1922 yılı Mayıs ayı başlarında devam ediyordu. Malik ve Mithat Beylerin yaptığı incelemelerde Almanya'dan on milyondan beşyüz milyona kadar fişek satın alınmasının mümkün olduğu yönünde bilginin Ankara'ya ulaşması, Alman silahlarının Türk İstiklâl Harbi'nde, özellikle de Büyük Taarruzdaki önemini vurgulamaktadır¹¹¹. Ankara, Malik ve Hasan Hakkı Beylerin tedarik edecekleri bu fişekleri nasıl nakil ve teslim edecekleri konusunun detaylandırılmasını istemektedir¹¹².

I. Dünya Savaşı sırasında siparişi verilmiş olan makineli tüfekler, Avusturya'nın Schichau fabrikasında üretildi ve savaş sonrasında bu fabrikada kaldı. 1922 yılı Mayıs ayı sonuna kadar bu silahlar Çekoslovakya arazisinde muhafaza ediliyordu¹¹³. Fevzi Paşa, Almanya ve Avusturya'ya ödenmesi gereken parayı vermesi ve tüfekleri teslim alması için Miralay Faik Bey'e Avrupa'da gerekli temasları kurması talimatını verdi¹¹⁴.

Almanya'dan İstiklâl Harbi süresince 1500 Hafif makineli tüfek satın alındığı bilgilerimiz arasında bulunmaktadır¹¹⁵.

E. Alman Silahları Ve Askerî Mühimmâtın Cephelere Sevki

Mondros Mütarekesi'nden sonra başlayan işgaller karşısında silaha sarılmak zorunda kalan Türklerin elinde I. Dünya Savaşı'ndan kalan cephanenin bulunması, bunların büyük ölçüde önceden Almanya'dan tedarik edilen silahların olabileceğini akla getirmektedir. Nitekim, İzmir'in işgalinden sonra Yunan kuvvetlerinin ilerleyişi karşısında Bozdağ cephesinin kurulduğu sıralarda, 30 Mayıs 1919 tarihinde Ödemiş'te silah dağıtıldığını işiten Postlu Mestan Efe'nin Birgi'den 180 kişi ile birlikte Ödemiş'e giderek, buradan 143 adet borulu Alman tüfeği alması bunu işaret etmektedir¹¹⁶. Denizli mıntıkasında Alman

¹⁰⁹ TİTE Arşivi, K41G71B71001.

¹¹⁰ TİTE Arşivi, K41G77B77001; K41G77B77-1001.

¹¹¹ TİTE Arşivi, K38G43B43-2001.

¹¹² TİTE Arşivi, K38G43B43-1001.

¹¹³ TİTE Arşivi, K38G44B44001.

¹¹⁴ TİTE Arşivi, K38G44B44-1001.

¹¹⁵ Suat İlhan, *Harp Yöntemi ve Atatürk*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 21.

¹¹⁶ Sıtkı Aydın, *Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekâtı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 237.

cephanesi yokluğundan Rus muaddel tüfeklerin gönderilmesinin talep edilmesi, Batı Anadolu'nun güneyinde Alman cephanesi eksikliğini ortaya koymaktadır¹¹⁷. İzmir'in işgalinden sonra kuzeye yönelen Yunan kuvvetlerine karşı mücadele eden 61. Fırka'ya Kazım Paşa tayin edildi. Burada komisyon başkan vekili olan Nuri Efendi silah sevkiyatını şöyle anlatmaktadır:

“...depoda bulunan 4000 piyade eslibasını ve o nisbette cephanesinden 800'ünü daba ervelce Bergamahlara tevzi etmiş ve birkaç yüzünü dahi mıntıkataya mıntıkataya göndermiş ve mütebakisinden mümkün olabileni Turanlı nahiyesine nahiyesine nakletmiş olduğu halde depoda nakline gücü yetmediği beberi 100 kıloluk kıloluk 28 varil dumanızsız barut ve 500 sandık kadar bomba, mütebaki ve müteferrik Rus ve Alman silahlarını ve tehiizat-ı askeriyeyi berhava ederek Turanlı Turanlı nahiyesine çekilmiştir...”¹¹⁸.

Mustafa Kemal Paşa ile Ali Fuat Paşa'nın 1918 yılı Aralık ayında yaptıkları bir görüşme'de Konya'da bulunan 20. Kolordu'nun Ankara'ya nakledilerek Batı Anadolu'da milli bir merkez oluşturulması konusunda hemfikir oldular. 1919 yılı İngiliz, Fransız ve Hristiyanların Adana'da Türklere karşı taşkınlıkları ve tecavüzleri, Müslüman halkın onlara karşı nefret duygusunu iyice kabartmıştı. Adana'da yaşanan hadiseleri Ereğli, Pozantı ve Niğde halkı büyük tepkiyle karşıladılar. Buradaki milli kuvvetler halka silah ve cephane tedarikine gayret ediyorlardı. Ankara'ya nakledildilen 20. Kolordu'nun yeni mıntıkası Ankara, Kastamonu vilayetleriyle, Eskişehir, Kayseri ve Niğde sancaklarını ihtiva ediyordu. Ancak İstanbul Hükümeti'nin sürekli müdahaleleri nedeniyle Niğde ve Kayseri sancakları bazen 12. Kolordu'ya geçiyordu. Askeri yapıdaki karışıklık ve halkın İngiliz ve Fransızlara karşı büyük galeyana içerisinde bulunduğu bu sıralarda Niğde depolarında 17.000 Alman tüfeği; Ankara depolarında 10.000 muaddel Rus tüfeği ve yeteri kadar fişek mevcuttu¹¹⁹.

İşgaller sırasında 20. Kolordu Kumandanlığı¹²⁰ vazifesinde bulunan Ali Fuat Paşa (Cebesoy), bu vazifesi yanında Eylül 1919 tarihinde Garp Cephesi Umum Kuva-yı Milliye Kumandanlığı'na tayin edildi. Develü Ahz-ı asker Muamelat Müfettişi Kemal Bey'in 21 Aralık 1919 tarihinde Mirliva Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği tahriratta, “ilk tertip olarak Onbirinci Fırka'dan beşyüz Alman tüfeği ve cephanesi geldi” bilgisini vermesi, Alman silahlarının Güney cephesine

¹¹⁷ Cebesoy, *a.g.e.*, s. 143-144.

¹¹⁸ Ali Çetinkaya, *Ali Çetinkaya'nın Milli Mücadele Dönemi Hatıraları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1993, s. 82.

¹¹⁹ Ali Fuat Cebesoy, *Bilinmeyen Hatıralar, Kuva-yı Milliye'nin İçyüzü*, Yayına Hazırlayan: Osman Selim Kocahaboğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2011, s. 7-8, 11, 13.

¹²⁰ 20. Kolordu, 1919 Haziran ayında Ankara, Kastamonu vilayetleri, Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar mutasarrıflıkları ve Konya vilayetinin Isparta ve Burdur livaları sahasını kapsamaktadır. Bkz. Apak, *a.g.e.*, s. 53. 19 Temmuz 1919 tarihinde 20. Kolordu Kumandanlığı, 1919 tarihinde 23. Fırka Kumandanlığı'na gönderdiği bir yazının içeriğinde bunu işaret etmektedir. Bkz. *TİTE Arşivi*, K297G16B16001.

(OTAM, 36/Güz 2014)

ulaştığının ve arkasından da daha silah sevkiyatının olacağı işaretini vermektedir¹²¹. Güney cephesine Alman silahlarının pek bulunmadığını Sol Cenah Grup Komutanı Raif Bey'in Mıntıka Komutanlığı'na 20 Aralık 1920 tarihinde gönderdiği bir tahrirattan şöyle öğreniyoruz: “*Alman cephanesi hiç yoktur. Cephanenin gönderilmesini rica ederim. Düşmanın durumunu keşif yollarıyla anlamaya çalışır ve neticeyi bildiririm*”. Mıntıka Komutanı Vasfı Bey ertesi günü, 31 Aralık 1920 tarihinde Sol Cenah Grup Komutanlığı'na gönderdiği bir yazıda ise “*Nasrullah Müfrezesinden alman silahlara ait cephanenin ne kadari Osmanlı, ne kadari Alman'dır?*” sorusunu sorması Alman cephanesine duyulan ihtiyacı açıkça ortaya koymaktadır¹²².

I. İnönü Muharebesinin hemen öncesinde Türk kuvvetlerinin elinde önemli miktarda Alman silahı bulunmaktadır. Şimal Cephesi Umum Kuva-yı Miliye Kumandanı Miralay Kazım (Özalp) Bey, 2 Ocak 1920 tarihinde 20 Kolordu Kumandanlığı'na yazdığı bir yazıda, “*cephedeki kuvvetlerin kısm-ı a'zamı Alman tüfenğiyle teslim edilmiştir*” ifadesi bunu açıklamaktadır¹²³. Fakat Alman silahları bu muharebede mıntıka dâhilindeki silah ihtiyacını karşılamaya yeterli değildi. Bu bölgede acilen cephane ihtiyacı duyulduğundan Miralay Kazım Bey, Ali Fuat Paşa'dan cephaneye tedarik edilmesi yönünde talepte bulundu¹²⁴. Ali Fuat Paşa'nın 6 Ocak 1920 tarihinde gönderdiği bir yazıya, 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey ertesi günü 7 Ocak 1920'de şöyle cevap verdi: “*İstanbul'dan cellb itmekte olduğum Alman cebbânesinin birinci poşede onbeş sandık ve ikinci poşede iki hafif makine tüfenkle beş sandık cebbâne altmışbirinci fırkaya gönderilmiştir*”. Şimal cephesi, Umum Kuva-yı Miliye Cephesi Kumandanlığı yanısıra 14. Kolordu'ya bağlı olan 61. Fırka Kumandanı olan Kazım Bey'in Ali Fuat Paşa'dan talep ettiği cephanenin Bekir Sami (Günsav) Bey tarafından Alman silah ve askeri mühimmâtıyla tedarik edildiği yukarıdaki alıntı bilgidan anlaşılmaktadır¹²⁵. Bu dönemde silah ve cephaneye tedarikinde etkin bir vazife yaptığı idrak edilen Bekir Sami Bey, 61 Fırkayı Alman, 56. Fırkayı ise Osmanlı mavzerleriyle donatma gayreti içerisinde idi. Bunun için Afyonkarahisar ve Niğde'de mevcut olan 4.000 Osmanlı mavzerinin Bilecik'e sevk edilmesini, İstanbul'dan ise sürgü kollarının tedarikini istemişti¹²⁶. Ali Fuat Paşa'nın 11 Ocak 1920 tarihli bir tahriratla 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey'e 20. ve 12. Kolorduların tamamen Alman tüfeğiyle müsellağ olduğunu, depolarında ise Alman yahut Rus tüfekleri bulunduğunu, Osmanlı mavzerlerinin ise pek cüz'î olarak tek-tük ötede beride olduğu bilgisini vermektedir¹²⁷.

¹²¹ TİTE Arşivi, K313G86B86001.

¹²² Genekurmay Personel Daire Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı, *Kuvayumiliye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in Günlüğü*, Ankara 2012, s. 446-447.

¹²³ TİTE Arşivi, K322G34B34001.

¹²⁴ TİTE Arşivi, K322G34B34001.

¹²⁵ TİTE Arşivi, K322G24B24001.

¹²⁶ TİTE Arşivi, K322G20B20001.

¹²⁷ TİTE Arşivi, K322G18B18001.

I. İnönü Muharebesi sonrasında da mıntıkadaki kuvvetlere silah sevkiyatı devam etmektedir. 10. Kolordu Kumandanı Kemaleddin Sami Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya 25/26 Ocak 1920 tarihinde gönderdiği bir tahrirde onbeş sandıkda binbeşyüz aded binsekizyüzseksensekiz Alman modelli mekanizma kolunun Bursa'ya gönderildiği bilgisi yer almaktadır. İsmet Paşa, Hakkı Bey'e bunların, kendi kolordusuna bağlı olan 11. Fırka mıntikasında bulunan tüfeklere ait olduğunu ve gelenlerin birinci kafiyei oluşturduğunu, nakliyatın devam edeceğini, 56 Fırka'nın bu kafiyei Bilecik'e getirerek bunların 20 Kolordu'ya teslim edeceğini bildirdi¹²⁸. Kemaleddin Sami Bey'in 2 Şubat 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği bir yazıda, Anadolu'nun diğer yerlerine Alman silahları sevk edildiği şu ibarelerden anlaşılmaktadır:

*“Bu sabah Bandırma vapuruyla ve Mudanya ta'rikıyla yirmi aded (şifre-ma'a muhafaza) Alman takım namlusu gönderilmiştir. Niğde'ye müretteb olduğundan Bekir Sami Bey ile bi'l-muhâbere...”*¹²⁹.

Ali Fuat Paşa'nın 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey'e Şubat ayı ortalarında gönderdiği bir tahrirde, *“2.400 aded 88 ve 98 Alman tüfenkeleri mekanizmasının 200 aded Alman ağır makineli tüfengin hangi kolorduya aid”* olup olmadığını sorması, bu süreçte Alman silahlarının fazlaca kullanıldığını göstermektedir¹³⁰. 56. Tümen Kumandanı Bekir Sami Bey, Bursa'dan Ali Fuat Paşa'ya 5 Mart 1920 tarihinde sehpaları eksik olarak Bursa'ya gönderilen 25 Alman makineli tüfeğinin aldığı emir üzerine Bilecik yoluyla Eskişehir'e göndereceği bilgisini vermektedir¹³¹. Eskişehir'den M.K Reşad Bey, Ali Fuat Paşa'ya 6 Mart 1920 tarihinde yazdığı tahrirde, Bilecik'ten alıracığı bu silahların nereye sevkinin yapılacağını sormaktadır¹³². Ali Fuat Paşa, 16. Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey'e, Bursa'dan Konya'ya gönderilmesi planlanan 25 makineli tüfeğinin ilkönce İnegöl üzerinden Kütahya'ya sevk edileceğini, buradan da bahsedilen silahların aldırılmasını rica etmektedir¹³³. Bu sıralarda Salihli cephesinde de hâsıl olan makineli tüfek ihtiyacını da Bekir Sami Bey, Ali Fuat Paşa'ya iletmiştir¹³⁴.

II. İnönü Muharebesi öncesinde ihtiyaç duyulan silah ve malzeme sevkiyatı doğudan batıya doğru hareketlenmiştir. 11. Fırka Kuman Vekili Eyüb Sami Bey, Batı cephesinde bulunan 56. Fırkaya 1.000; Konya'da bulunan 12. Kolordu'ya teslim edilmek üzere Niğde'den 88 modelli 2.000 Alman tüfeğini 18 Mart 1920

¹²⁸ TİTE Arşivi, K321G13B13001.

¹²⁹ TİTE Arşivi, K321G18B18001.

¹³⁰ TİTE Arşivi, K321G34B34001.

¹³¹ TİTE Arşivi, K321G50B50001.

¹³² TİTE Arşivi, K321G52B52001.

¹³³ TİTE Arşivi, K321G54B54001.

¹³⁴ TİTE Arşivi, K321G50B50001.

(OTAM, 36/Güz 2014)

tarihinde 67 deveye yükleterek yola çıkardı. 23. Fırka'ya ise 700-800 silah gönderdi¹³⁵. Heyet-i Temsiliye namına 20 Mart 1920 tarihinde Diyarbakır, Elaziz vilayetleri ve Mardin, Malatya mutasarrıflıklarına gönderilen bir yazıda, Batı cephesinde cephaneye yanısıra bu cephanelerin taşınacağı nakil araçlarına da ihtiyaç duyulduğu tahriratta şöyle dile getiriliyor:

“Anadolu garbındaki kolorduların ihtiyâcât-ı mübremesi için 13. Kolordu tarafından Sivas’a seriân cephâne sevki lâzım gelmektedir.

Abâli vesâit-i nakliyesinden istifâde zarûretine binâen bu bâbda a’zami muavenetinin temin buyrulmasını müsellem olan gayret-i vatan-perverânelerinden intizâr eyleriz”¹³⁶.

İstiklâl Harbi’nde Anadolu’nun kuzeyinden Anadolu’ya insan ve cephaneye geçişinde -önemli bir güzergâh olan Kastamonu-İnebolu cihetinde- Alman silahları da vardı. 14 Fırka Komutanı Osman Bey, Sinop Şube Riyasetine 13 Mart 1920 tarihinde yazdığı tahrirde, Alman silahlarına duyulan ihtiyacı şöyle dile getiriyor: “Sizge gayri muaddel Rus ve şınayder fişenginün lüzümü yokdur. Elimizdeki silahlar Almandır. Şubemiz deposunda hayli Alman yani muaddel Rus fişengi vardı. Bunlar nereye sevk edilmişse oradan aldırılmak üzere iş’ar buyurulması mercudur”¹³⁷.

Yunan kuvvetlerinin Haziran 1920’de genel bir taarruz yapacağını anlayan Türk kuvvetlerinin cephaneye toplama çabası içerisinde bulunduğu sıralarda 57. Alayın 12. Kolordu Komutanlığı’na 29 Mayıs 1920 tarihinde çektiği telgraf, cephede Alman cephanesine duyulan ihtiyacı açıklamaktadır:

“Kolorduda hiç Alman cephanesi kalmadı. 23 ncü Tümenen bu cephaneye tekrar tekrar talep edilmektedir. Süratle yetiştirilmesi Büyük Millet Meclisi Başkanlığına da yazıldı. Cephaneye gelene kadar yakın mesafelerde toplu atış yapmak şartıyla zorunlu olarak Osmanlı mermisi yerine Alman mermisi kullanılacaktır. Böyle bir zorunluluk olursa bu şekilde idare edilmelidir”¹³⁸.

12. Kolordu, Alay’ın ihtiyaç duyduğu Alman silahlarının temini konusunda verdiği cevapta, “Kolorduda Erhard dağ mermisi kalmamıştır. 23 ncü Tümenle haberleşerek Afyonkarahisar’da mevcut 7,7’lik Alman sabra mermilerinden biri getirilip değiştirilerek, atış kabiliyetinin bildirilmesi”ni istedi¹³⁹. Bunun üzerine 57. Alay hem 12. Kolordu Komutanlığı’na hem de Müfafa-i Milliye Vekilliği’ne yazdığı yazıda, Alman silahlarına ne denli ihtiyaç duyulduğu şu cümlelerle ilettiler:

¹³⁵ TİTE Arşivi, 321G59B59001.

¹³⁶ TİTE Arşivi, K321G65B65-1001.

¹³⁷ Nurettin Peker, 1918-1923 İstiklâl Savaşının Vesika ve Resimleri İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıralar, Gün Basımevi, 1955, s. 152.

¹³⁸ Aker, a.g.e., s. 411.

¹³⁹ Aker, a.g.e., s. 411.

“Eldeki 88 model Alman ve muaddel Rus tüfekleri, Osmanlı mavzer mermileriyle yapılan atış talimlerinde, atıştan sonra turnakların boş kovanları kavrayamayıp dışarı atamadığı görülmüştür. 98 model Alman tüfekleriyle mavzer mermisinin kullanılması mümkün olabilecekse de Tümede de bu tüfekler yok... Alman cephanesinin bızla gönderilmesi arz olunur”¹⁴⁰

Yunan genel taarruzunun hemen öncesinde 4 Haziran 1920 tarihinde Albay Şefik Bey, Gerede tarafında olduğunu tahmin ederek, Albay Refet Bey'den oralardan ele geçirebildilerse eğer 200 sandık Alman mermisinin gönderilmesini talep etti. Gelen cevap, Alman cephanesinin ele geçirilemediği yönünde idi¹⁴¹.

Sakarya Muharebesinin kazanılmasından sonra İstanbul'dan kaçırılan silah ve cephane miktarı daha da arttı¹⁴². 25 Eylül 1920 tarihli mühimmât defterinde 17 tüfek cinsi arasında bir hayli Alman ya da muaddel Alman silah kaydı bulunmaktadır¹⁴³. Yunan kuvvetlerine karşı yapılacak Büyük Taarruz için silah ve askerî mühimmât son derece elzemdi. 1921 yılı Aralık ayı başlarında bilhassa piyade fişeginin tedarik edilmesi ve çok acil olarak sevki önem arz ediyordu. Fişeklerin yanında çok miktarda Alman fişegi bulunması ise özellikle istenmekte idi. En kısa süre içerisinde bu cephanenin gönderilmesi çok acildi¹⁴⁴. Taarruz hazırlıkları devam ederken 14. Piyade fırkası Alman tüfeği ile silahlanmıştı. Fakat Dinar menziline ele geçirilen cephane içinde Alman cephanesi bulunmaması önemli bir mesele idi. Alman cephane ikmalı yapılmadıkça bu fırkadan fayda sağlamak imkânsızdı¹⁴⁵. Milli Müdafaa Vekili Kazım Paşa, bu hazırlıklar sırasında silah ve cephane tedarikinde dikkat edilmesi gereken hususları özet mahiyetinde, 12 Nisan 1922 tarihli ve 126 numaralı şifreli yazıya 16 Nisan 1922 tarihinde verdiği cevapta şöyle dile getirmektedir:

“Guruba virilen ta'limât dâhilinde hareket itmesi en birinci vazifesi olmalıdır. Sevki itdiğiniz paraların arkadan kabiliyet-i harbiyemizi tezyide yaraması lazımdır. İstanbul'daki cebbânelerden işimize yaramayacakların düşman eline geçmesi tâlî bir mes'eledir. Herbâlde ehemmiyeti dördüncü, beşinci derecede olan mevâdd-ı harbiyenin gönderilmesine emek ve para sarf idilmesi lâzımdır. Binaenaleyh virilen ta'limât dâhilinde birinci derecede ehemm olan Alman, Osmanlı cebbânelerinin bilbassa Alman cebbânesinin tedârik ve irsâline tebdil-i gayret olunması mercûdur”¹⁴⁶.

Bu şifreli yazıdan da anlaşılacağı gibi, Türk İstiklâl Harbi'nin başarıya ulaşmasında Alman silahları ve mühimmâtı önemli bir konuma sahiptir.

¹⁴⁰ Aker, *a.g.e.*, s. 411.

¹⁴¹ Aker, *a.g.e.*, s. 411-412.

¹⁴² Ayışığı, *a.g.e.*, s. 185.

¹⁴³ TİTE Arşivi, K93G29B29-12.a001.

¹⁴⁴ TİTE Arşivi, K39G34B34001.

¹⁴⁵ Ali İhsan Sâbis, *İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri*, Cilt 5, Nahir Yayınları, İstanbul 1993, s. 315-316, 326.

¹⁴⁶ TİTE Arşivi, K36G182B182001.

(OTAM, 36/Güz 2014)

Taarruz hazırlıkları arasında haberleşmeyi sağlayacak olan askerî haberleşme teşkilatı çalışmaları da yürütüldü. İrtibat zabitanın 17 Ocak 1922 tarihinde M.M. Grubuna yazdığı tahriratta Kastomonu-İnebolu arasında tesis edilen telefonla haberleşme merkezlerine “üç-dört fişli ve kuvvetli Alman sabra telefon ihtiyacı” duyulduğu belirtildi. Bu yazıda Ankara’ya kadar uzatılması düşünülen bu telefon hattının ilkönce kısa bakmaksızın Kastomonu’ya kadar ulaşması çok lüzumlu olduğu üstünde duruluyordu¹⁴⁷. Ermeni Pozanet (Değirmenciyan) Efendi tarafından “*Temsil-i Siyasilik İstibbaratı*”na verilen bir raporda, Almanya’dan İstanbul’a çeşitli isimlerde sayısız telsiz, telgraf, cihaz, alât ve edevât, ayrıca “*edevât-ı müteferriâ*”nın geldiği belirtiliyordu. Bu harp malzemelerinin sinema, alet ve edevâtı adı altında gümrükten İstanbul’a sokulduğunun dile getirildiği rapor, Başkumandanlığa bildirildiği gibi, Türk istahbaratı tarafından tetkike alınmıştır¹⁴⁸.

M.M. Grubu tarafından 8-9 Mart 1922 tarihinde, Adana vapuruyla 1921 yılında İnebolu’ya getirilen “*onbuçukluk iki Alman sabra obüsü topunun mevâzin yayları*”nın hala gönderilemediğinden bahsedilerek, “*Yine buraca i’âlâtının hâlen imkânı olduğuna mebnî mezkûr topların mevâzin yaylarının da tedârik*” edilmesi rica edilmektedir¹⁴⁹. Bu bilgiden, Alman sahra obüsü topunun tamiri için gerekli yayın bulunmasının bile zor olduğu anlaşılmaktadır.

Başkumandanlık Meydan Muharebesi ardından Yunan kuvvetlerini takip eden Türk kuvvetleri, yine Alman silahına ihtiyaç duymaktadır. Mesela, Balya Halaskar Müfrezesi Kumandanı Kasım Bey’in Balıkesir Akıncı Müfrezesi Kumandanlığına gönderdiği raporun onuncu maddesinde, Yunan kuvvetlerini Batı Anadolu’dan atarken Alman silahlarının kullanıldığını Akıncı’nın şu cümlelerinden anlıyoruz:

“*Gönen müsademesinde düşmana kırk yedi sandık Alman, kırk beş sandık Osmanlı ve yirmi sandık dokuzlu cephaneyi on altı sandık tüfenk bombası, on iki sandık el bombası ve birçok da silâh bırakıldığı, Gönen işgal Kumandanı Doktor Numan Bey’den alınan malûmattan anlaşılmıştır*”¹⁵⁰.

Mevki Kumandanı Yüzbaşı Mustafa Bey’in 13-14 Eylül 1922 tarihinde Balıkesir Akıncı Müfrezesi Reisi İbrahim Ethem Bey’e gönderdiği tahriratta, kuvvetlerinin Aksakal istikametine doğru kaçtığı belirtilerek, düşmanı takip eden Müfrezesi Kumandanı İsmail Efe’nin Osmanlı ve Alman fişegine ihtiyaç duyduğu açıklamasını yapmaktadır¹⁵¹. Ayrıca İbrahim Ethem Bey’in Garp Cephesi

¹⁴⁷ TİTE Arşivi, K36G151B151001.

¹⁴⁸ TİTE Arşivi, K59G135B135001.

¹⁴⁹ TİTE Arşivi, K35G151B151001. M.M. Grubu, İngilizler tarafından Haliç’te “*bazı noksan düşünceli müteşebbislerin bir motor cephanesinin der-dest edildiği*” bilgisini öğrendiklerini 8 Mart 1922 tarihinde rapor etmektedir.

¹⁵⁰ Akıncı, a.g.e., s. 373.

¹⁵¹ Akıncı, a.g.e., s. 388.

Kumandanlığı ve Dâhiliye Vekilliği'ne gönderdiği 14 Eylül 1388/1922 tarihli yazıda, “*Osmanlı ve Alman cephanesine fevkâlade ihtiyâç duyulduğundan bir mikdâr cephanenin irsâline müsaâde buyurması ma'rûzdur*” ifadesi Osmanlı yanısıra Alman cephanesine duyulan ihtiyacın önemini ortaya koymaktadır¹⁵².

Milli Mücadele yıllarından sonra Türk Alman ilişkilerinin yeni dönemde tekrar müspet yönde ilerleyeceğinin belirtisi daha Türkiye Cumhuriyeti Devleti resmen kurulmadan ortaya çıktı. Maarif Vekilliği savaş yıllarından sonra eğitim sahasında hızlı kalkınmayı sağlamak için başlattığı çalışmalar arasında Almanya'ya bir kimyager ve iki müfettişten oluşan bir komisyonun 1923 yılı Temmuz ayı ortalarında gitmesi planlandı¹⁵³. Ardından Alman Mektepleri Başkanı Mösyö Nadolny bütün şartlara uymak koşuluyla İstanbul'da yaşayan ailelerin çocuklarının eğitim ve öğretim görmeleri için burada bir Alman mektebinin açılması için Maarif Vekâleti'ne 1924 yılı yazında müracaatta bulunması, bu konuda önemli bir adımdır¹⁵⁴.

Alman Devleti'nin ekonomik durumu çok kötü olduğu için Türkiye'de iş bulmak umuduyla mevcudunun onbeş kadar olduğu tahmin edilen mühendis ve mimarın Türkiye'ye doğru geldiği haberi ulaştı. Bu kişilerin Batı Anadolu'da yanan yıkılan yerleri yapmak üzere oluşturulan şirket adına çalışacak olması iki ülke arasında yeniden başlayacak olan ilişkilerin habercisidir. İsveç sefarethanesinde bulunan Alman Konsolosu Holçestayn, Anadolu Ajansı'na verdiği beyanatta bu Türk Alman dostluğunun mütarekeden evvel mevcut olduğu gibi devam edeceğini şu cümlelerle ifade ediyor.

“...Muabedenâme mücebince Dîvel-i İtilâfiye silâh müsâadesini tatbik idinceye kadar Türkiye ile münâsebât-ı siyâsiye ikâde idememekliğimiz icâb idiyor. Fakat ticârî müzâkerât icrâ idiliyor... Almanya ile Türkiye arasında mütârekeden evvelki dostluk mevcûddur. Almanlar Türk dostluğunu unutmamak mecbûriyetindedir. Türk dostlarının da aynı hassâsiyeti gösterdiklerini görüyorum”¹⁵⁵.

Alman Konsolosu, Fransızların terk ettiği Alman Sefarethanesine 10 Ekim 1923 tarihinde nakli gerçekleşti¹⁵⁶.

İki ülke arasında kurulmaya başlanan bu müspet ilişkiler, Türk ordusunun ihtiyaç duyduğu silah ve mühimmât ihtiyacını Almanya'dan 1924 yılı Ağustos ve 1925 yılı Haziran ayında tedarik etmesi mecrasında ilerleyecektir¹⁵⁷.

¹⁵² Akıncı, *a.g.e.*, s. 390-391.

¹⁵³ *Akşam*, 12 Temmuz 1339/12 Temmuz 1923.

¹⁵⁴ *BCA*, 180.09.61.304.1.69. Bu Alman mektebinin ruhsat alınmadan daha gazetelerde talebe alınacağına dair faaliyete geçmesi, Maarif Vekâleti'nde endişe yarattı.

¹⁵⁵ *Yeniğün*, 11 Teşrin-i Evvel 1923/11 Ekim 1923.

¹⁵⁶ *Yeniğün*, 11 Teşrin-i Evvel 1923/11 Ekim 1923.

¹⁵⁷ *BCA*, 030.18.01.01.014.39.10.001; 030.18.01.010.40.001; 030.018.01.00112.58-14.

Sonuç

Almanya'nın 19. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren ilkönce Avrupa, daha sonra kıtalararası siyasette güçlenmesi, Osmanlı Devleti'nde hayranlık uyandırdı. I. Dünya Savaşı'na giden süreçte meydana gelen bu Alman hayranlığı, Osmanlı ordusunun ıslahı konusunda işbirliğine dönüştü. Bu ıslah çalışmaları, Alman silahları ve askeri mühimmâtın Osmanlı ülkesine gelmesine olanak sağladı. I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti'nin müttefiki olduğu Almanya ile askeri alanda irtibatı sıklaştı ve Alman silahları sayıca daha da arttı. Savaştan yenik çıkan Almanya ve diğer müttefiklerin Osmanlı Devleti'yle bağı, Mondros Mütarekesi ile resmen sona ermiş olduğundan Ukrayna ve Romanya'da çıkan çatışmalar yüzünden bu devletlerin asker ve uzman heyetlerinin kendi ülkelerine dönmeleri konusunda büyük sıkıntılar yaşadılar. Dünya Savaşı'nın ardından artık resmi bir bağ olmasa da Türk İstiklâl Harbi sırasında Almanya, İtilaf Devletlerine karşı kendilerinin yapamadıklarını gerçekleştiren Anadolu'da halkının mücadelesine sempatiyle yaklaştı.

Türk halkı, İtilaf Devletlerinin işgalleri karşısında verdiği bağımsızlık mücadelesinde, bu devletlerin kontrolü altında bulunan depolarda tutulan silah ve cephanelerden önemli ölçüde yararlandı. Bu depolarda I. Dünya Savaşı'ndan Osmanlı ordusunun elinde kalan epeyce silah ve cephane bulunuyordu. İstihbari faaliyet gösteren grup ve şahısların özverili çabalarıyla kaçırılan bu silah ve cephaneler daha önceki dönemlerden ve savaşıardan kalma olduğu için ortaya çıkan bazı donanım eksikleri bulunuyordu. Mümkün olduğunca bu silahların kullanımı konusunda yaşanan ciddi sıkıntıların giderilmesi için çareler aranmış, bakaya silahlardan kalma parçalarla değiştirilerek kısmen de olsa kullanılabilir hale getirilmiştir.

İtilaf Devletlerinin depolarından Anadolu'nun millî direnişte ihtiyaç duyduğu silah ve askeri mühimmât kaçırıldı. Fakat kaçırılan bu silah ve mühimmât İtilaf kuvvetlerine karşı verilen mücadelede yeterli değildi. Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclis'i'nin açılmasından sonra İtalyanların aracılığıyla ihtiyaca binaen Almanya'dan oldukça silah ve mühimmât da tedarik edilme yoluna gidildi. İstiklâl Harbi yıllarında bu Alman silah ve mühimmâtı mevcudunun tespitini yapmak pek imkân dâhilinde görülmemektedir. Fakat komutanlar arasındaki yazışmalardan yapılan tespitlerde Alman silahlarına olan ihtiyacın ne denli fazla olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Cephelerde eski model silahların bulunması, bu silahların I. Dünya Savaşı öncesinde Almanya ile kurulan askeri ve ticari ilişkiler neticesinde satın alınan silahların, bu yıllarda hala cephede kullanıldığını göstermektedir. Türk askerleri tarafından İstiklâl Harbi yıllarında Alman tüfekleri, ağır ve hafif makineli tüfekler, fişekler, sandıklar dolusu cephaneler, tüfek kayışları, süngüler, kapsüller ve diğer savaş malzemeleri kullanıldı. Bu savaş yıllarında Anadolu'da verilmiş olan silahlı mücadelede Alman silah ve askeri mühimmâtın önemli bir yere sahip olduğu gerçeği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Kaynaklar

A. Arşivler

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Arşivi (Tite Arşivi): K22B22-12001; K249G14B14-4001; K249G9B9001; 244G2B2001; K249G11B11-2001; K252G21B21001; K249G9B9-1001; K60G69B69001; K60G65B65-2001-2; K60G72B72-6001; K60G61B61001; K313G86B86001; K322G34B34001; K322G24B24001; K322G20B20001; K321G13B13001; K321G50B50001; K321G52B52001; K321G54B54001; K35G151B151001; K321G65B65-1001; K318G83B83001; K53G199B199-a001; K61G69B69001; K61G13B13001; K39G34B34001; K41G71B71001; K36G151B151001; K41G77B77001; K41G77B77-1001; K38G44B44001; K38G44B44-1001; K28G2B2-7001; K36G182B182001; K59G122B122001; K59G135B135001; K38G43B43-2001; K38G43B43-1001; K46G133B133-3001; K297G16B16001; 206G46B46001; K93G29B29-12.a001.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA): 030.18.01.01.2.23.17; 080-180-01-01/013-13-14; 030.18.01.01.014.39.10.001; 030.18.01.01.2.36.4; 030.18.01.010.40.001; 030.18.01.01.2.30.9; 030.018.01.00112.58-14; 030.18.01.01.2.36.4; 180.09.61.304.1.69.

Türk Kızılay Arşivi (TKA): 223-38;

B. Gazeteler

Alemdar, 18 Kanun-ı Evvel 1334/18 Aralık 1918; 14 Şubat 1335/14 Şubat 1919; 29 Kanun-ı Sani 1335/29 Ocak 1919; 25 Şubat 1335/25 Şubat 1919; 29 Kanun-ı Evvel 1334/29 Aralık 1918.

Akşam, 18 Teşrin-i Sani 1337/18 Kasım 1921; 25 Teşrin-i Evvel 1337/25 Ekim 1921; 12 Temmuz 1339/12 Temmuz 1923.

Ahali, 22 Kanun-ı Evvel 1334/22 Aralık 1918; 30 Kanun-ı Sani 1335/30 Ocak 1919.

İstiklâl, 1 Kanun-ı Sani 1335/1 Ocak 1919; 7 Kanun-ı Sani 1335/7 Ocak 1919; 16 Kanun-ı Sani 1335/16 Ocak 1919; 29 Kanun-ı Sani 1335/29 Ocak 1919; 5 Şubat 1335/5 Şubat 1919; 2 Mart 1335/2 Mart 1919; 18 Mart 1335/18 Mart 1919; 11 Mayıs 1335/11 Mayıs 1919; 25 Mayıs 1335/25 Mayıs 1919; 22 Haziran 1335/22 Haziran 1919; 22 Haziran 1335/22 Haziran 1919; 19 Ağustos 1335/19 Ağustos 1919; 3 Eylül 1335/3 Eylül 1919.

İstiklâl Harbi Gazetesi, Yayına Hazırlayan: Ömer Sami Coşar, 23 Mayıs 1919; 10 Temmuz 1919.

Yenigün, 11 Teşrin-i Evvel 1923/11 Ekim 1923.

C. Hatıralar

AKER, M. Şefik, *57 nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi (1918-1920)*, Yayına Hazırlayanlar: Ahmet Tetik, Ayşe Seven, Mahmut Yüksel Canbaz, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.

AKINCI, İbrahim Ethem, *Demirci Akınları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

AMSTRONG, Harold, *Türkiye Nasıl Doğdu*, Özgü Yayınları, İstanbul 2011.

(OTAM, 36/Güz 2014)

- ALTAY, Fahrettin, *İstiklâl Harbimizde Suvari Kolordusu*, İnsel Kitabevi, İstanbul 1949.
- APAK, Rahmi *İstiklâl Savaşında Garp Cepbesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
- ATAY, Falih Rıfki, *Çankaya*, Bateş Yayınları, Ankara 1984.
- ATAY, Falih Rıfki, *Atatürk'ün Anlattıkları*, Sel Yayınları, İstanbul 1955.
- BAŞKÂTİPZÂDE, Ragıp, *Tarih-i Hayatım, Tabsil-Harp-Esaret-Kurtuluş Anıları*, Yayına Hazırlayan: M. Bülent Varlık, Kebikeç Yayınları, Ankara 1996.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya'da Milli Mücadele*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- CEBESOY, Ali Fuat, *Bilinmeyen Hatıralar, Kuva-yı Milliye'nin İyüğü*, Yayına Hazırlayan: Osman Selim Kocahaboğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2011.
- ÇETİNKAYA, Ali, *Ali Çetinkaya'nın Milli Mücadele Dönemi Hatıraları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1993.
- Genekurmay Personel Daire Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı, *Kuvayimillîye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in Günlüğü*, Ankara. 2012.
- GÖRGÜLÜ, İsmet- ÇALIŞLAR, İzzettin, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.
- İNÖNÜ, İsmet, *İnönü'nün Hatıraları, Genç Subaylık Yıllarım 1884-1918*, Cilt I, Burçak Yayınları, İstanbul 1969.
- MÜLÂZİM, Mehmet Sinan, *Harp Hatıraları Çanakkale-Irak-Kafkas Cephesi*, Vadi Yayınları, Ankara, 2006.
- NUTKU, Emrullah Bir Deniz Subayının İstiklâl Savaşı Hatıraları I, *İstiklâl Savaşında Denizciler*, *Yakın Tarihimiz*, 1(1 Mart 1962), s. 25-27.
- OKDAY, İsmail Hakkı, *Yanya'dan Ankara'ya*, Sebil Yayınevi, İstanbul 1994.
- ÖZALP, Kâzım *Milî Mücadele*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- PEKER, Nurettin, Nurettin Peker, *1918-1923 İstiklâl Savaşının Vesika ve Resimleri İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıralar*, Gün Basımevi, 1955.
- SÂBİS, Ali İhsan, *İstiklâl Harbi ve Gizli Cibetleri*, Cilt 5, Nahir Yayınları, İstanbul 1993.
- SANDER, Liman von, *Türkiye'de Beş Sene*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010.
- SELÇUK, İlhan, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, Cilt 1-2, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1975-1976.
- TANSU, Samih Nafiz, Samih Nafiz Tansu, *İki Devrin Perde Arkası*, Ararat Yayınları, İstanbul 1969.
- TENGİRŞEK, Yusuf Kemal, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.
- TOMRUK, Ahmet Esat /İngiliz Kemal, *Türk Casusu İngiliz Kemal Ortadoğu'da*, Geçit Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005.

D. Telif Eserler

- AYDINEL, Sıtkı, *Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekâtı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- AYIŞIĞI, Metin, Metin Ayışığı, *Belgelerin Işığında Mili Mücadele Tarihimiz*, Sentez Yayınları, İstanbul 2012.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- BEŞİRLİ, Mehmet "II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2004), s. 121-139.
- BEŞİRLİ, Mehmet, "I. Dünya Savaşı Öncesinde Türk Ordusunun Top Mühimmatı Alımında Pazar Mücadelesi: Alman Friedrich Krupp Firması ve Rakipleri", Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 15 (2004), s. 169-203.
- DURGUN, Bülent, "Alman İslah Heyetleri ve Bischoff'un Balkan Harbinde Osmanlı Ordusu'nun Ulaştırması Hakkında Değerlendirmeleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/2 (Kış 2012) s. 101-120.
- Türk İstiklâl Harbi*, Cilt II, Batı Cephesi 3. Kısım, Genelkurmay Harp Tarihi Yayınları, Ankara 1966.
- GÖRGÜLÜ, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.
- HARMAN, Chris, *Kaybedilmiş Devrim, Almanya (1918-1923)*, Çeviren: Cengiz Algan, Pencere Yayınları, İstanbul 2011.
- KARACAGİL, Ö. Ömer, "Alman İmparatoru İstanbul'da (1917)", *Gazi Akademik Bakış*, 6/12 (Yaz 2013), s. 111-133.
- KAZMAZ, Süleyman, *Milli Mücadele'de İpsiz Recep ve Rizeli Gönüllüler*, Türk Halk Kültürü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara 1996.
- KENT, Marian, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- KILIÇ, Sezen, *Türk Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Aman Okulları (1852'den 1945'e Kadar)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.
- İLHAN, Suat, *Harp Yöntemi ve Atatürk*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- SATIŞ, İhsan, "19. Yüzyılın İkinci yarısında Osmanlı Amerika Silah Ticareti", *History Studies, Relationships of the USA and The Great Middle East Special Issue /2011*, s. 295- 311.
- ŞİMSİR, N. Bilâl, *Atatürk İle Yazışmalar 1920-1923*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt I-IV, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.